

„Sem rokona”?

– egyediség, úttörőség és líratörténeti kölcsönhatások az Ady-életmű körül 1908 előtt

/
BOKA LÁSZLÓ*

A 20. századi irodalmi modernség egyik legérdekesebb vitájában, izgalmas epizódjában Ady talányos, híres-hírhedt *A dukduk afféjára* keserúséggel és némiképp dühvel is telve, kurucosan válaszolt Juhász Gyula. Az Adynál hat évvel fiatalabb, akkor épp a nagyváradi redakciókban dolgozó, illetve a premontrai főgimnáziumban tanító poéta 1908 késő őszén a többi *A Holnap*-os társ nevében is jogos sértődöttséggel válaszolt a nyílt árulásnak, cserbenhagyásnak minősített sorokra, hiszen 1908 előtt még meglehetősen kevesek vállalták Adyt nyílt színen társuknak, sőt afféle költészeti vezetőjüknek.¹

---

* A tanulmány írása idején a szerző az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesült.

¹ Annál is inkább, mert Juhász egyik fő szervezője volt a kezdetektől az Adyval az élen nem csupán antológiában, hanem helyi szépirodalmi folyóirattervben, havi revüben is gondolkodó csoportnak.

Juhász válasza értelmében *A Holnap* első, alig két hónappal korábban megjelent antológiája „csak használt Ady Endrének, csak még hangosabbá tette hírét, viszont csak ártott a többi hatnak, mert a lelkiismeretlen kritikusok mind adyizmussal vádolták őket”.² Az idézett mondat első és második felével is bizonyára lehetne vitatkozni, ahogyan azzal is, hogy valóban „competensül” félreértette-e Juhász Ady Endre *Új Időkben* közölt cikkét, amint a válaszra adott viszontválaszában maga Ady próbálta – kevéske sikerrel³ – némiképp tisztázni, ki(k)re is vonatkoztak valójában, szándéka szerint fulmináns sorai.⁴ Aligha kétséges azonban, hogy Juhászhoz hasonlóan a „váradi” fiatal poéták ugyanígy, azaz árulásnak látták az esetet (az ifjú Emőd versben átkozza meg a cserbenhagyó, szeretett mesterét, Dutka pedig azt írta: az országosan meghurcolt antológián „ma már a Júdás csókja is ott ég”),⁵ éppúgy, mint Hatvany Lajos és a *Nyugat* szerkesztői, akikben a cikk nyílt megütközést szült. Fontosabb lehet kifejtendő témánk felől, hogy az Adyval rokonszenvező értekezőkkel ellentétben a mellé fegyvertársként 1908 tavaszán felsorakozott költők – csoportosan vagy külön-külön – több-kevesebb ideig valóban keserűen megszenvedték a korabeli kritika által előszeretettel hangoztatott „adyzmus” általánosító, s meglehetősen felületes bélyegét. Nem csupán a rokon törekvéseket és bizonyos fokon a dikcióban mért Ady-hatását ráadásul, mely a korban számos költői életművön rajtuk kívül is bizonyos

---

2 JUHÁSZ Gyula, „A Duk-duk affér után”, *Független Magyarország*, 1908. november 22., 20.

3 Az affér után, mint ismeretes, Ady hosszú hetekig sűrűn magyarázkodik érmeinszenti menedékéből küldött leveleiben.

4 ADY Endre, „A Duk-duk-afférhoz. Válasz a Holnapnak”, *Független Magyarország*, 1908. november 26., 10.

5 Vö. DUTKA Ákos, „A Holnap”, in SZERDAHELYI Sándor szerk., *A Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja*. (Budapest: Révai és Salamon, 1909), 119–120. Hasonmása kiadása: (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár – Argumentum Kiadó, 2016).

mértékig kimutatható, hanem a lealacsonyító és igaztalan epigonság vádját is. Ha ezen események mögé tekintünk, s az említett dátumig vezető utat és esztendőket alaposabban megvizsgáljuk, rájöhetünk, hogy ez a szakirodalomban is tévesen rögzült és kiterjesztett „hatás” valójában csak az 1905–1906 utáni évek Ady-versnyelvével hozható összefüggésbe, illetve a még ekkor is csak szordínós Ady-sikerekkel, a recepció olykor megkomponált, olykor botrányosan felületes felhangjaival, mindezek mögött pedig egy tudatos szerepkanonizációval is. Az alábbiakban ezen problémakörök átfogó kifejtésére nem vállalkozhatom, ellenben olyan, mindmáig kevésbé vizsgált aspektusokra és példákra igyekszem felhívni a figyelmet, amelyek ismerete hiányában kritika nélkül éltetnénk tovább többnyire nem kellően árnyalt tételeket, melyek Ady unikalitását és korszakosnak mondható felléptét már az *Új versek* előtti Adyra is visszavetíteni igyekezett. Ezen oktatásba is átszivárgó posztulátumok már a 20. század első felében is a „semmitől indulás” romantikus tételének, vagy Ady önpozicionáló megnyilatkozásainak kritika nélküli átvételeivel éltek, ahelyett, hogy egy poétikai rendszertörténet részeként folytonosság és változás, hatás és kölcsönhatás, hagyományörzés és -tagadás, egyéni originalitás és generációs elszakadás bonyolult koordináta-rendszerében szemlélték volna a korai, formálódó Ady-versnyelvet, annak többretegű, szinkrón és diakrón aspektusaival együtt. Mindezt tetézte aztán a marxista irodalomtörténet-írás teleologikus szemlélete, mely a 19. század utolsó harmadát is eleve csak átmenetinek, sajátosan zárványszerűnek tétélezte, s leginkább csak előkészítői szerepre kárhoztatta. Ugyanez a szemlélet az Adyval egyszerre indulókat értelemszerűen még inkább csak a költő későbbi, karakterisztikus poétikai jegyeihez mérte, s nem a

korabeli rangsorokat és arányokat, hálózatszerű viszonyokat és esetleges kölcsönhatásokat vizsgálta. Ezért lehet mindmáig érvényes Herczeg Ákos nem éppen szívderítő megállapítása, miszerint „inkább elfogadott, semmint kielégítően feltárt az a viszonyrendszer, ami Adyt az elődökhöz fűzte”,⁶ s ezért lehet ennél is komolyabb hiányérzetünk az Adyval nagyjából együtt induló pályatársak versnyelvének Adyéhoz mért komparatív, textológiai és mikrofilológiai kutatásaival kapcsolatosan. Az alábbiakban egyfelől tehát erre a hallgatólagos konvencióra, illetve az ehhez kapcsolódó, több irányból is problémásnak nevezhető úttörőségre, másfelől a pálya- és „harcotársak” 1908 előtti lírájának alakulására, értékeire, illetve korabeli megítélésükre reflektálok. (E kortársi életművek közül itt természetesen csak néhány, a klasszikus modernség paradigmájában relevánsnak számítót igyekszem példaként említeni).⁷

Modernitás, korai szimbolizmus és szordínós úttörőség

Az irodalmi modernség első évtizedének szerzőivel kapcsolatos kánonkritikai kijelentések az utóbbi száz esztendő folyamán tulajdonképpen egy dologban mindvégig megegyezni látszottak: nem tudtak elszakadni a mértékadás alapegységétől, Adytól és annak formabontó költészetétől. Sem a nyelv-

---

6 Lásd HERCZEG Ákos, *Az én alakzatai a modernség küszöbén. Szubjektivitás és költőség Ady Endre lírájában*. Hozzáférés: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/210082/Herczeg_Akos_disszertacio_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 8., letöltés ideje: 2020. október 1.

7 A tanulmány versmellékleteként ezek alapján egy versválogatást is közlünk.

ben, a dikcióban, sem a ritmusban és versszerkezetben, sem a hangulatban, az alkalmazott ellentétező téma- és motívumhálóknak, de még a társadalmi „harcosságban”, vagy a lírai énré és a magánszférára utaló sorokban sem. Ady a magyar modernséggel, a korszak pedig voltaképp Ady költészetével azonosítódott,⁸ amely elgondolás egyfelől nyíltan cezúrát kívánt húzni költői fellépése és az őt megelőző évtizedek költészeté közé, másfelől a hagyományosan az első, *teljességében modernnek tételezett* magyar költői oeuvre-ben látens módon a korai esztendőket (és azok gyöngéit vagy képbe nem illő szegmenseit) zárójelre, azokat csak mint a kanonizált corpusztól idegeneket, jobb esetben a formálódás, az igazi feladatra való felkészülés időszakaként írta le. Mindezzel nem csupán mesterségesen kiszakította s egyfajta légüres térbe is állította az életművet, hanem a képletes, evidenciaként kezelt úttörőség érdekében egyszersmind végképp le is mondott ezen korai években a líratörténeti hatások és kölcsönhatások tételes vizsgálatáról. A századelőn fokozatosan teret kapó modern poézisnek forma- és hangulatvilágát márpedig nem Adyban kell még keresni, mint inkább Vajdában, Reviczkyben, Komjáthyban, Kissben. Kortársaihoz hasonlóan első alkotói éveiben Ady is kétséget kizáróan e mintákból táplálkozott.

Tudjuk, hogy Ady nyelvi univerzuma szintetizáló jelleggel bírt: egyszerre volt fogékony a közelmúlt csekély számú, de haladóbb magyar poétikai hagyományaira, illetve nyitott a francia szimbolizmus felé, ugyanakkor mindvégig óvva őrizte bensőséges kapcsolatát a régmúlt magyar költészeti értékeivel és legfőképpen a kálvinista szöveghagyománnyal. Ady ezek mentén is szerette volna önmagát abszolút újítónak

---

⁸ Mint azt többen az eddigi monográfusok kiemelik, vagy legutóbb összefoglaló disszertációjában Herczeg Ákos is hangsúlyozza. Lásd HERCZEG Ákos, i. m.

láttatni, aki idősikokat fog át, kellően távoli nemes poétaelő-
dők leszármazottja, s egyáltalán, aki többes tekintetben, nem
pusztán költészetében, de alkatában is lázadó, nemzete szó-
szólója, fajáért aggódó és fajából kinőtt magyar, valódi pro-
testáns,⁹ aki a fennálló rend, a mindenkori status quo ellen
szólal fel. Ez az öntörvényű zsenikép, a váteszi determináltság,
a korát megelőző hírnök, az el-elbukó áldozat, a mások helyett
szavakat találó, új nyelvet és poézist teremtő alkotó mind-
mind azt kívánták, hogy hátat fordítson közvetlen elődeinek
és tanítómestereinek, ugyanakkor kellő távolságra tartsa
magától esetleges szövetségeseit vagy riválisait is. Ez az
egyszerre szinkrón és diakrón eltávolodás – mely Ady magá-
nyosságának is egyik eredője – jelenthetett csak garanciát
a kanonikus egyediségre, kiválasztottságra, arra a faltörő kos
szerepre akár, mely nevéhez forrt, s melyre titkon mindvégig
áhítozott. Tas Péterként, Csokonai unokájaként, „veszettül
európaiatlan magyar”-ként, korát megelőző zseniként, „pa-
csirtaálcás sirály”-ként, vagy akár harsány macsóként, aki
mégis, mint önmagáról mondja, egyszerre „asszonylélek” is.¹⁰
Ebben a megsokszorozott szubjektumban is úttörőnek akart
bizonyulni. Ady költőideálja mindezzel összefüggésben a saját
korában támadott, a hivatalos körök és tekintélyes irodalmi
társaságok által meg nem értett vagy egyenesen kiátkozott
költőtípus maradt, amelyet leginkább Verlaine alakjában
látott megtestesülni. Ady nem egy ízben elfogadta persze e
korabeli társaságok és legkülönbélebb hivatalosságok támo-
gatását, pénzt vagy ösztöndíját, ám nyomban harcot is gene-

---

9 „[...] a protestánsoknak érezniük kellett volna, hogy az én megjelenéssel
a protestáns s a protestantizmus jelenik meg.” – írta önmagáról 1913-ban. Vö. Ady
Endre, „Önéletrajz”, in *Az Érdekes Újság Dekameronja I.* (Budapest: Légrády, 1913).
10 Lásd *A magyar Pimodán* sorait a *Nyugat* legelső számában. *Nyugat* 1, 1.sz.
(1908): 20–23, 91–95, 157–160, 182–187.

rált. A pengeváltások így magyarázatot adtak a külvilágnak, az őt ért nyilvános kritikák viszont nem egy ízben „saját modernségének és költői jelentőségének visszaigazolását”¹¹ is jelentették. Ady harcossá habitusa, elbukásai után dacosan újrakezdő,¹² ellenfeleiből erőt merítő énje önéletrajzaiban is kiemelt, ahogyan e tagadó attitűdjeiben az is szükségszerűen hangsúlyozott – s számunkra most ez a lényegesebb –, hogy nem voltak tanítómesterei, pontosabban nem volt szüksége tanítókra, az Élet maga tanította.¹³ Ez a semmiből születő, így szükségszerűen csak magából kiinduló és oda visszatérő, öntörvényű költőszerep és a Petőfihez mért küldetéseszmény, mandátumosság, a nyilvánvaló önpozicionáláson túl egyértelmű funkcionalitással bírt költészeti dikciójában is. Alkotói pályája derekától, beérkezése éveitől mindez majd visszaszorul, ironikusan árnyalódik, megmaradó kételyeire, magányosságára, szűk környezete előtti meg nem értettségére viszont legalább részben önmagyarázatul szolgál.

Mielőtt e látszólag megtagadott, elfojtott tanítókra, közvetlen költészeti mintákat kínáló elődei hatásaira, illetve a korabeli pályatársak mezőnyére és azon belül az utóbbi korakosnak mondott adyismus kérdéskörére tekintenénk, e vélt egyedülállóságot árnyalandoó érdemes rákérdezni az úttörőség problémakörére. Ady a mintegy húsz esztendőre kitévő költői oeuvre első negyedében javarészt a hazai modernitás korai, első hullámainak eredményeit szintetizálta: sem szerelmi lírájában (a Léda-verseket megelőző időszakban), sem

---

11 Lásd SZÉNÁSI Zoltán, „Ady Endre költészetének fogadtatása 1908 előtt”, *Irodalomismeret* 14, 2. sz. (2012): 77–83, 80.

12 Az elbukások és az újrakezdések természetesen nem csupán a „világi” harcokra érvényesek. Ugyanez a vívódó, újra és újra nekiveselkedő attitűd jellemzi Isten-kapcsolatát, s persze a Léda-szerelem viharosan hullámzó állapotait is.

13 „Tanítóim nem voltak, nem volt tanítókra szükségem, mert éltem, s mert nagyon éreztem az életet” – írta 1909 tavaszán a *Nyugat* kérdésére születő első *Önéletrajzában*. Eredetijét lásd OSZK Kézirattár: Analekta 103.

első két kötete alkalmazott motívumainak egyediségében vagy szimbólumhasználatában nem tekinthető korát látványosan meghaladónak, abszolút újítónak, sőt, korai verseinek ritmikája, első kötetei szerkezete és később azok ciklusrendezése is egytől egyig (hazai vagy külföldi) mintákra épült.

Szerelmi líráját tekintve Ady költészetfelfogása viszonylag gyorsan túllépett a 19. század naiv vallomáslíráján, ugyanakkor nem szakított teljesen a romantikus érzelmesség hagyományával. Ez utóbbiban inkább Verlaine rokona, mintsem Mallarméé, akit radikalitása ellenére hűvösnek és olykor meszterkéltnak érzett, s aki – Adyval ellentétben – istentagadó volt, és sohasem írta le verseiben azt a szót, hogy én. Ady viszont – első alkotói évtizedében legalábbis – a nyelvet hangsúlyosan uraló, sőt teremtő szerzőként lépett a közönség elé, aki a szerelmi líra ősrégi közhelyeinek 19. századból átörökített formáit nem cserélte azonnal le, csupán más kontextusokba és főként perspektívákba helyezte azokat. Mindezt olyan olvasatokban és eszközökkel, melyben épp az én hangsúlyos alanyisága, ha tetszik férfias dominanciája lett minden cselekvés, emlékezés és belső gondolatmenet legfőbb és egyedüli szűrője. Ilyen téren 1903-as kötetében elvéve találunk még csak úgynevezett „nagy” verset, de olyanokat már igen, melyekben az átélés, a lélekállapot dominanciája vagy a víziószerű képiség e révén válik elsődlegessé.

Aligha kétséges, hogy az Adyt övező könyvtárnyi szakirodalom szinte valamennyi érvelése korszakjelölő funkciót tulajdonít az életmű mentén a felnövesztett énnel is, Halász Gábor egykori kifejezésével „az én hipertrófiájának”.¹⁴ Adyt e téren is többen merész újítónak tekintették, javarészt tévesen, akiről úgy gondolhatták, közéletének és legintimebb magán-

---

¹⁴ Lásd HALÁSZ Gábor, *Tiltakozó nemzedék* (Budapest: Magvető, 1981), 961.

életének terheit, mélységeit leginkább csak a megbotránkoztatás céljával viszi színre, tárja a közönség elé. Az erőteljes alanyiség vagy ennek látszólag evidens megragadhatósága viszont bőséggel árnyalando kérdés, hiszen „ez a hipertrófia folyton le is bontja önnön felismerhetőségének lehetőségét.”¹⁵ Más kérdés, hogy az értekezők legjava nagyon sokáig le ragadt csupán Ady első alkotói évtizede (1899–1909) utolsó öt évének, ha tetszik mindmáig legsikerültebbnek tudott verskorpuszának a jellemzőinél, mely vizsgálatok nem egy ízben a 19. század legvégén megszólaló alkotókhoz képest a versbeszéd elvontabbá válását és szimbólumalkotása érési folyamatait látványosan igen, a versben megszólaló egyén absztraktabb karakterét, szubjektumelméleti mélységeit viszont alig érzékelték. Legalábbis abban az értelemben nem, hogy leginkább csak pózokat akartak vagy tudtak érzékelni.¹⁶ Márpedig Ady felfokozott szubjektivitását, látszólag omnipotensé növesztett költői énjét hiba lenne nem a maga imaginárius teljességét léte minden szegmensében harcok árán, küszködve is érvényesíteni kívánó akaratként, kiterjesztett életfilozófiaként, hanem azt csupán egy-egy arcélére (politikára, szerelemre, karrierre, Isten-kapcsolatra) leszűkítve, afféle ideiglenes álarcok soraként külön-külön megjeleníteni és szemlélni.

Mind a szerelmi líra kezdeti áthangolása,¹⁷ mind a közép-pontba állított, felfokozott alanyiség (anélkül, hogy radiká-

---

15 Lásd HERCZEG Ákos, *Az én alakzatai a modernség küszöbén*, i. m., 213.

16 A recepció illetően való elfogultsága és részleges elavultsága természetesen azal is összefügg, hogy az Ady-versek java, önmagában szemlélve, eleve alakította a vele való párbeszéd lehetőségeit és kérdésfeltételeit, a kortárs értekezők korai, távlat nélküli véleménye pedig gyakorta kritikátlanul áthagyományozódott.

17 Lásd ezzel kapcsolatban *Gabriella* című, 1900-ban született saját versét, melyet teljesen átírva *Lázbán* címmel közöl az 1903-as kötetében. Az egyazon élményt idővel teljesen más nyelvezettel megragadó két vers jól mutatja váradi fejlődése fokozatait, bár a *Még egyszerben* közölt vers is még igen távol áll a későbbi szerelmi líra adys átlagától.

lisan és előzmények nélküli újdonságként jelentkezne), jelen van már az 1899 és 1903 közötti esztendőök verstermésében is. Előbbire remek példa a megbotránkoztatásul hirdetett női eszmény, a perditaszerelem, mely köztudomásúlag nagyváradi éveiben bontakozik ki, összefüggésben ottani életvitelével – s nem utolsósorban Reviczky erőteljes ekkori hatásával. A formálódó versnyelvre e tematikában látványos példákat is találunk: a *Gáabriella* című, 1900-ban született versét Ady teljesen átírva közli (*Lázban* címmel) 1903-as kötetében. Az átírt vers, az egyazon élményt idővel teljesen más nyelvezettel megragadó két variáns jól mutatja fejlődése fokozatait, bár a *Még egyszerben* közölt verzió is még igen távol áll a későbbi, kitárulkozó szerelmi líra adys átlagától, ebben inkább a debreceni kötetre jellemző – Makai Emilt idéző – rímek, jambusok a feltűnőek: „Kit rég kerülnek a szerelmes álmok: / Szerelmes szívvel, álmodozva járok... / Május sugarát itta bé a lelkem – / Májusi fényben gyógyulásra leltem, / – Még csak kétszer láttam...” A vallomáslíra és a zsánerképek a korban tucatszám olvasható, elcsépelet refrénnel záró fordulatai vagy a sentimentális elemek még éppúgy jelen vannak, mint ezen időszak végén a végzetes Léda-szerelem felsejüléséből fakadó, kezdetektől félelmet és keserédes érzést is előrevetítő remeklések poétikai megoldásai, mint amilyen *A könnyek asszonya*. („Én, a siratlan fájdalomnak / Szegény, bolond, kopottas hőse, / Hirdetem, íme, mindeneknek: / Nincs más valóság, csak a könny...”) Schöpflin Aladár nem véletlenül írta e kapcsán, hogy „ha eddig szerelemről szólva idillt képzelt, most kezdi sejteni, hogy az idillből lehet tragédia is.”¹⁸

Mindemellett a felfokozott képszerűség s a logikailag laza vagy épp ellentétes, töredezett gondolatiság csak megszorítá-

---

18 SCHÖPFLIN Aladár, „Ady nagyváradi évei”, *Nyugat* 27 (1934): 21:401–410.

sokkal sorolható Ady ezen alkotói éveinek a jellemzői közé. Anélkül, hogy itt bővebben szót ejtenénk Ady-nak az 1910-es évek, pontosabban 1911–1912 utáni költői gyakorlatáról, s abban immáron a korábban előszeretettel alkalmazott képesség, a szimbólum trópusának a tudatos marginalizálásáról, érdemes lehet emlékeztetni, hogy Ady első köteteinek szimbólumalkalmazása nem tekinthető radikálisan újítónak, ebbéli versei többsége a kor átlagához hasonlatosan gyakorta még megmagyarázott jelképekre építenek, s megfejtett metaforák sorát szülik. Ezen időszakban szimbolizmusa bizonyosan nem úttörő, inkább problémásnak minősíthető, hiszen a gyakori szimbólumalkotás, mint arra már többen felhívták a figyelmet, még a következő esztendő költői gyakorlatában sem jelent automatikusan szimbolizmust.¹⁹ Ady kedvelt és kiemelt, rendszerint már ekkor is nagybetűvel írt motívumainak (Élet, Átok, Asszony, Csók, Pénz, Halál) a szimbólummá nyilvánítási alapja az 1904 előtti Ady-lírában legfeljebb csak az, hogy ezek a költői én szűrőjén válnak hangsúlyossá, s ebben a látásban mintegy szükségszerűen is más fénytörésben jelentkeznek, gyakorta sejtelmes, sötét színeket és bizonyos mellékjelentéseket, hangulati többletet kapnak. Csakhogy nem többlet, mint az ekkor indulók tehetségesebbjeinek szimbólumkészlete, akikre még visszatérek. Egy-két kivételtől eltekintve ezen Ady-versek még nem bírnak olyan többes értelmezhetőségi réteggel és erős jelképszerűséggel, mint majd az 1905 májusában született *Harc a Nagyúrral*, a szintén ebben az évben közölt *A vár fehér asszonya*, vagy később, 1907-ből *Az ős kaján* és *A fekete zongora*, melyek fokozott jelképszerűsége, részben homályossága, titokzatossága, hangulata, rész-

---

¹⁹ Lásd többek között VERES András, „Ady szimbolizmusának kérdéséhez”, *Iskolakultúra* 10, 7–8. sz. (2006): 3–10.

ben örökös létharccá növesztett scenikus keretei az én hiábavaló küzdelmét, félelmeit és szorongásait is végeérhetetlen oppozíciókban tárják elénk. Vagyis motívumrendszerét egyszerre sorsszimbólummá növeszti, s ugyanakkor megfejthetetlen, végső soron kimeríthetetlen nyelvi mélyrétegekbe is zárja. Ady művészi érzékenysége és költői magatartása kezdetben (nagyjából az említett dátumot megelőzően) inkább a szecesszióhoz kapcsolódik még, melyben a szecessziós szerepjátszás nem átlényegíti, s nem totálisan megfoghatatlanná növeszti, csupán megsokszorozza önmagát. Ez a kezdeti, szecessziós megsokszorozás még nem a század első évtizede végére hazai viszonylatokban is jelentős hatással bíró pszichologizmusnak az eredménye elsődlegesen, de megsejteni engedi már Ady sajátos poétikai elmélyedésében a versnyelvi megnyilatkozásainak – Dilthey terminusával – ontológiai, „életmegnyilatkozási” súlyát. Azt, amit az 1907 utáni kötetek kapcsán majd Schöpflin „életjelenségnek” mond, a primer benyomások impresszionista rögzítésének, azonnali reflexióknak, „pillanatból írt versek”-nek, az Adyban „benne lefolyó belső indulatok visszaadásá”-nak. Ez az ösztönszerű, a tapasztalásokat és érzelmeket, félelmeket és vívódásokat azonnal versekbe vetítő gyakorlat később valóban az Ady-líra egyik erőteljes, meghatározó jegyévé lesz.

Természetesen bőséggel akadnak Ady úgynevezett átmeneti korszakában is olyan, tulajdonképpen könnyen megfejthető képei és szimbólumai, melyek valahol a fenti két fokozat között helyezhetők el egyediségüket és általános kiterjeszhetőségüket tekintve (ilyen a ragadozó héjapár őszi násza mint a diszharmonikus szerelem szimbóluma 1905-ből). Szükséges lehet ezért e ponton hangsúlyozni, hogy a modernség fordulata elsődlegesen nem tartalmi elemekre, hanem a nyelvi

megalkotottságra, pontosabban annak módozataira irányul. A modern szimbolista verset eleve és leginkább a jelölők együttese szervezi egy vagy több szimbólum köré, mely révén a jelentés töredékessé, többértelművé és rétegzetté válik, vagyis a jelölők együttesét lehetetlen csupán egy konkrét jelentésnek megfeleltetni. A primer Ady-recepciót erőteljesen övező érthetőség-érthetlenségi paradigma is valójában ennek a folyamánnyaként hangsúlyozódott. Mindez azonban nemcsak azt a ma már evidenciának számító megállapítást fedi, miszerint a nyelvi elemek másodlagos értelmeinek a lehetőségei tulajdonképpen végeláthatatlan fokozatokban, spirálszerűen tárulnak fel, hanem azt is, hogy a modernség költészet-eszménye önnön gyakorlata révén felszámolja a hagyományos szerzőség fogalmát is, legalábbis azt, amely közvetlen megfeleltetések révén kapcsolta egybe a lírai szubjektumot a szerző fizikai alakjával és annak életvalóságával. Rimbaud 1871-ben (mindössze 17 esztendősen) írt híres tézise: „Je est un autre” – vagyis „én lenni egy másik”, vagy ismertebben „az Én, az mindig valaki más” – eleve kizárja e kettő azonosításának közvetlen lehetőségét és értelmét. Ugyanígy azt is, hogy a modern versbéli szubjektum általi láttatásnak feltétlenül szüksége lenne a fizikai szerző földrajzi vagy időkoordináták szerint történő primer tapasztalatszerzésére egy tematika megverseléséhez, ahogyan azt a szintén 1905-ben keletkezett *A Tisza-parton* későbbi fogadtatásában a tradicionalista kritika részéről többen elvárásként Ady fejére olvasták.²⁰ Mindez azt is jól mutatja, hogy saját kora publikuma és annak olvasási

---

20 A korabeli kritikai diskurzust (Ady magyartalanságának vádjával) elsődlegesen nem tudományos értekezők, mintsem inkább nagytekintélyű publicisták és közéleti személyiségek, így Rákosi Jenő határozta meg, aki a *Budapesti Hírlap*nak volt 40 éven át főszerkesztője, ugyanakkor a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság tagja is volt, nem mellesleg pedig Beöthy Zsolt sógora.

gyakorlata vallomásként olvasta verseit, vagyis többnyire még közvetlenül megfeleltethetőnek gondolta a versben megszólaló szubjektumot a költő–publicista Ady alakjával.

Mindezek után amennyiben csak vázlatosan is át kívánjuk tekinteni az *Új versek* megváltozott modalitásához vezető utat, akkor ebben Nagyváradot és Párizst elsődlegesen mint költészeti tanterepet és a személyiségformálódás legfőbb helyszíneit kell említenünk. Az önmagára ébredés első, meghatározó fázisát a fiatal Ady esetében kétséget kizáróan a nagyváradi évek jelentik, ezt követi a szerelmi és költői önmagára találás és kiteljesedés időszaka Párizsban. Ady világképének alakulására óriási hatással van már a Körös-parti város pezsgő szellemi élete, köztudomású, hogy ez a „csodálatos levegőjű, merész, hódító város” a maga forrongásaival számos tekintetben formálja a félénk „falusi” fiút, alakítja a még nagyon fiatal publicista világlátását, értékszemléletét, de elsődlegesen a publicistáét. Ady „sokat és sokfélét olvasott”²¹ ráadásul ekkor, a róla szóló kortárs feljegyzések Schopenhauer, Spencer, Lassalle, Nietzsche, Voltaire és Rousseau neveit, s persze a francia dekadenseket említik. Mindez akkor is figyelemre méltó, ha pontosan tudjuk, hogy Ady többnyire csak közvetetten, vagyis nem első kézből s nem eredetiben olvasta ezen szerzőket, mintsem publicisztikákból (helyi és országos, sőt a korabeli Nagyváradra rendszeresen járó francia napilapokból²²) és kávéházi beszélgetésekből – Bíró Lajos és más felvilágosult barátai révén – ismerte meg az említett életművek lényegi jegyeit. Kétségtelen, hogy már ekkortól igazán felszabadító hatással volt rá Verlaine. Az „anti-

---

21 Lásd FÖLDESSY Gyula, „Egy Ady-motívum eredete”, *Irodalomtörténet* 24, (1935): 133–134.

22 Az alábbi tanulmányt is olvashatta: SZINI Gyula, „A dekadensek”, *Magyar Géniusz* 12, 1. sz. (1903): 5–12.

tézisekből, szabadgondolkodókból és papokból” összerakódó „váradai szocietas” bátorítja harci kedvét, az újságíró mellett részben már a non-konform költőét is, az utóbb kultikussá növesztett pengeváltásokon túl azonban Ady becsülni is megtanulja az értékes ellenfeleit, s természetesen itt tapasztalja majd meg a sokáig sorsszerűnek hitt, Mindenségnek remélt Léda-szerelmet. Ugyanezen években szabadul meg az Ábrányi Emil-féle késő romantikus versalkotási módtól, sőt bizonyos fokig a Szabolcska Mihály-utánérzésektől, s kerül közelebb Reviczky Gyula sejtelmes, elégikus, szintén a költői ént előtérbe állító lírájához. 1900 és 1903 nyara között válik elsődlegessé a szintén Reviczkytől örökölt perditatéma, de a reviczkyk reminiscenciák mellett is (így a *Vén faun dala* esetében) ezen időszakban erőteljesebb még Kiss József hatása. Mindazonáltal elszórtan, de ekkortól már érvényesül későbbi, halmozó-fokozó versművészete is. E versek többségében ugyan még a kijelentő mód a leginkább jellemző (amiért ki is vívta a titán laciskodás vádjait), de átszövi immár a fájón megtapasztalt hangneme, a kudarc is, akkor is, ha Ady tudatosságában ez dacot szül, s fokozatosan kapnak teret a sűrített képekre és sejtetésekre építő versek is. Nyilvánvaló, hogy ennek a közel négy esztendőnek verstermését nem szabad egységes korpuszként kezelni. „Nőtt a horizont, távolodott az Ég s én egyre szomorúbbnak láttam a magyar felhőket. És asszonyok is jöttek elébem. És egy asszony akarta, hogy ne legyek néma. És végtelen vágyak és szomorú szomjúságok epesztettek.” – írta némiképp a *Versektől az Új versekig* tartó útról, időszakról ő maga 1906-ban.²³

---

23 Ady nem pusztán önéletrajzaiban, számos elejtett megjegyzésben, kötetbeharangozóban, prózai vallomásokban vállalkozott korszakai, attitűdjei, intenciói részletezésére, de olykor egyes versek magyarázatára is. Az idézett visszatekintés az *Új versek* megjelenése előtt pár nappal jelent meg a *Budapesti Napló*-ban. Vö. Ady Endre, „Író a könyvéről. Új versek”, *Budapesti Napló*, 1906. január 28.

A több tekintetben is az átmenet verseskönyveként értékelhető *Még egyszer* fogadtatása nagyban összefügg azzal az immáron országossá növe hírnévvel, amit elsődlegesen még a nagyváradi publicista Ady vívott ki magának, aki előszere-ttel, ám kellően keserűen is ostromozta az elmaradt, félfeudális Magyarországot, s aki lírikusként magánéletét is a köz előtt élte. Ady örömmel játszott rá ekkortól arra, hogy külön művés-zete van, amely mellett semlegesnek nem lehetett maradni: vagy a lelkesedés, vagy a felháborodás attitűdjeivel kellett hozzá viszonyulni. A második Ady-kötettel kapcsolatban ezért is egy felforgató habitust, ugyanakkor egy pesszimista világképet emlegettek a korabeli kritikák, így az *Ország-Világ* név nélküli bírálója is.²⁴ Ugyanekkor Vészi József a modern-séggel összefüggő újfajta szubjektivitást hangsúlyozta, Gel-lért Oszkár pedig a keresve keresett homályosságot emelte ki bírálatában,²⁵ mindazt, amit évekkel később Oláh Gábor egyik kritikája össze is köt majd az éjszaka élő, így szükségszerűen mindent más megvilágításban látó és láttató, sőt a (helyet-tünk is) virrasztó költő új, dekadens archetípusával.²⁶ Ady vá-radi kicsiny kötetében hangsúlyos helyen, a prologusszerű, címadó vers után (s annak legfontosabb tétele²⁷ után) közölte az *Éjnimádót*. A kevert ritmikán, illetve a hangsúlyos és idő-mértékes verselés egy versen belüli alkalmazásán túl – mely-re még visszatérek – a három egységre osztott költemény Nietzsche- és Schopenhauer-hatásokat egyaránt tükröz, több eleme pedig vissza-visszatérően hangsúlyos marad majd egé-

24 Lásd ADY Endre, *Összes versei*, sajtó alá rend. (I–II:) KOCZKAS Sándor, [II:1988:] 4 köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, Argumentum, 1969–2006), 2:227.

25 Uo. 221–222.

26 Lásd OLÁH Gábor, „Ady Endre új könyve” [Szeretném, ha szeretnének]. *Nyugat* 3, 16. sz. (1910): 1154–1159.

27 A komor és kegyetlen hangulatú önanalízis itt számadás: a küszködések, a piaci, vásári megvetések és a „sár” után dacos másodvirágzásban mondja ki a legfonto-sabbat: „Ím, megtaláltam magamat!”

szen az első alkotói évtized legvégéig. „A sötét volt az első, / Fényt sohse látott szent kaosz. / A nincs volt az első igazság, / Önmagátszülte szent erény, / A tagadás az első isten / S első hazugság volt a fény.” Ady alakjának és éjszakai életvitelének, az éjt, a „barna felleget” lételemként váró attitűdnek fontos szerepe volt a kortársi recepcióban is, mely ezáltal is unikális jegyeit és helyzetét, a „szent különélet”-et kívánta hangsúlyozni, azt, ami „szembeállítja csaknem minden eddigi magyar költővel”.²⁸ Természetesen már ekkoriban megjelenik mindezzel összefüggésben is Ady képzelete „vizionáriussága”, a világtéremtőként előléptetett én, a korábbi szentimentális-reprezentációs elvek helyett a gyakori sejtetés, s az említett érthetetlenség később végtelenen kiterjesztett vádja. Ugyanakkor Ady „beteges” modorának kritikája is, amiért a feslett erkölcsökre, alkohalmámorra és a „züllött zsenikre” mond lirája áldomást. Ady életvitelének és konfrontatív személyisége tehát az említett verlainé-i példát javarészt már ekkor beteljesíteni igyekezett. Ezt tetézte majd a közvélemény szemében a férjes asszony szerelme.²⁹ Ugyanilyen fontos, hogy 1904 előtt is már nem egy esetben a publicisztikájában kérielt témákra keresett összetett jelentéssel bíró jelképet, olyat, melyet aztán még tovább sűrítetett formálódó (még elég sok Komjáthyt, Reviczkyt s akár Heltait is idéző) versnyelvében.

Első (Lédához vezető) párizsi útja, kint tartózkodása aztán egy egész éven át tart. A folyamat rendkívül fontos és meg-

---

28 Említett kritikájában Oláh Gábor 1910-ben is Ady költészetének egyik sajátosságaként írja le, hogy az „az éj költészete. Ha köteteit [...] végigforgatjuk, csapatosan feketéllik ránk az Éj, az Este neve. Az Istenre találás szaka is az éjszaka nála: nem szép tüzes nappalon, hanem háborús éjjel jön el hozzá az Úr. Gyónni, vezekelni is csak álmatlan éjorák során tud. Sokszor emlegetett csillaga nem a Nap, hanem a hideg Hold.” Vö. OLÁH Gábor, „Ady Endre új könyve”, i. m.

29 Schöpflin Aladár jegyzi le, hogy: „Olyan költő nem akadt a magyar költészetben, aki férjes asszonyhoz mert volna írni szerelmes verseit, s olyan még kevésbé, aki a szerelem konzummálását s az ezután következő lélektani komplikációkat énekelte volna meg”. Vö. SCHÖPFLIN Aladár, „Ady nagyváradi éve...” i. m., 404.

határozó, ezen időszakban Ady nemcsak kortársain, önmagán és korábbi lírikusi évein is túlnő. Elmélyíti politikai és művészi ismereteit, s természetesen és mindenekelőtt az alkotóvágyat is inspiráló szerelmi állapotban, izgalomban éli mindennapjait. A Léda-szerelem minden másnál termékenyítőbb hatással bírt költészetére. Megismerkedésükkor csak 26 esztendőes Ady. Az előző évek felszínes szerelmi kalandjai után a kapcsolat és annak folyományaként megismert francia kultúra, a „szép ámulások szent városa” szabadjára fel végképp költői tehetségét. 1904 után nyílik lehetősége megismerkedni közvetlenül is mindazzal, amit korábban újságokból ismerhetett, s amit a francia dekadensek lírájának (addigra immáron több évtizedes) újító erejeként korábban is hangoztatott. Ebben Baudelaire negatív misztikája, Verlaine sorsszerűen marginalizált éntudata is fontos szereppel bírt. Természetesen a magánéleti kiteljesedés és az önismereti fejlődés e korszakban legalább ilyen fontos, mely magával hozza az új költészet-szemléletet és nagyfokú tudatosságot is. Találóan fogalmazott Szerb Antal, mikor azt írta: „itt nőtt bátorsága vállalni önmagát fenntartás nélkül, hibáival együtt és bátorsága kimondani az új szavakat, új képeket, új ritmusokat... Párizs nem adott hozzá sokat, de önmagára ébresztette.”³⁰

Ady „erős poétaegyénisége” persze úgy jelenik meg már 1903-ban is, második kötete kritikái visszhangjában, mint aki új nyelvet is teremtett. A kétségkívül ekkor még túlzónak és később is kultikusnak gondolható állítás mögött azonban leginkább az egyes (korábban konvencionálisnak gondolt) fogalomkörök átlényegítése, új jelentésben való feltüntetése, a versnyelvi szóösszetételek és jelzős szerkezetek ellentétező

---

30 SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet* (Budapest: Magvető, 1991) (9. kiadás) 442.

formái, a dikció egyedisége húzódik. Nem a tematika kiválasztása, nem is önmagában a metafora vagy a szimbólum középpontba helyezése az újszerű ekkor, hanem a mód, ahogyan a költői képek (a jelölők) a jelöltre vonatkozó ráutaló funkciójukban megjelennek. Mint azt Eisemann Györgytől H. Nagy Péterig az utóbbi évtizedekben is számosan kifejtették, Ady korai költészetének képalakítása is gyakran „egy központi kép integráló szerepére épül.”³¹ Ehhez – pontosabban *csupán* ehhez – hasonló lírai gyakorlatot azonban Ady mellett nem nehéz találni a századelő magyar költészetében, sőt, még az öt megelőző évtizedekben sem (az idős Lévay Józseftől Endrődi Sándoron át akár egészen Szabolcskáig). Igaz ugyan, hogy később már Ady tudatosan lép túl ezen az állapoton, s 1905 után születő műveiben a nyelv, a ritmus és a hangulati elemek, illetve a sokszor meghökkentő és látszólag szerteágazó költői képek motivikája egymásra vonatkoztató, önmagát magyarázó viszonyrendszere válik hangsúlyossá, csakhogy kezdeti lírája még nem, vagy csak elszórtan hordozza az integratív képalakítási tudatosságnak ezt a fokát, a szerteágazó motivikák hálózatoságát, melyhez alapos tanulási és főként élettapasztalati folyamat vezetett el. Minderre tudatosan figyelő példákat nagyobb számban valóban már egy új korszakot jelölő kötetek, az *Új versek* és főképp az azokat követőek hozták, akkor is, ha Ady költői beérkezése, szélesebb szakmai és társadalmi elismertsége mondhatni a közönségsiker – értelemszerűen ennél is később, majd csak a *Vér és arany*, illetve *Az Illés szekerén* fogadtatásával, s főként az említett 1908-as év vitasoro-

---

31 Lásd EISEMANN György, „Modernitás, nyelv, szimbólum. 1906. Ady Endre: Új versek”, in *A magyar irodalom története II. 1800-tól 1919-ig*, szerk. SZEGEDY-MÁSZÁK Mihály, VERES András, 689–703 (Budapest: Gondolat, 2007). H. NAGY Péter, *Ady-kollázs* (Budapest: Kalligram, 2003). – vagy akár tankönyvek szintjén is: PETHÖNÉ NAGY Csilla, *Irodalom II/I–II.*, illetve EISEMANN György, H. NAGY Péter, KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Irodalomtankönyv 16–17 éveseknek*. (Budapest: Korona, 1999).

zataival szilárdul némiképpen meg³² Ady nem a semmiből indul, számos példát követ, s 1905 végét követően is (vagyis az *Új versek* kézírata lezárásától is) komoly szemléleti változásokon, költői gyakorlatát is meghatározó érési folyamatokon esik át. Életkoránál s hiányos tapasztalatainál fogva nem is jellemezheti sokáig az úgynevezett „nagy” versek, a mindmáig „igazi” adysként ismert versnyelv öntematizációinak mélysege vagy az időhorizontok átfogására-átlátására is képes versszubjektum (ön)elemző-készsége, összegző szándékú és számvető attitűdje, a korai kijelentő módokat alapvetően árnyaló kérdőjelei, bizonytalansági faktorai, melyek leginkább a *Szeretném, ha szeretnének* kötetbe válogatott verseitől (1908 és 1909) nőnek majd exponenciálisan. A klasszikus modernség nyugat-európai értelemben vett hullámához mindez szeresebben is illeszkedik, mint az utóromantikus hagyományhoz még erősen köthető versnyelv, abban az értelemben, hogy a szubjektum viszonylag koherens világmagyarázattal ott még valamilyen átfogó léttörvény részesének tudta önmagát.³³ Ady úgynevezett kezdeti korszakában – 1897 és 1904 között – viszont sem ez, sem a bonyolultabb képalkotás, sem maga a nyelvi sűrítettség vagy az önirónia még nem általános, csak eseti jellegű, s mindez a hazai modernség térnyerésének, egy

---

32 De ez a beérkezés, ez a kvázi elismerés is igencsak szordinós és meglehetősen szűk körű még. Mi sem mutatja ezt jobban, mint az, hogy 1908 végén *Az Illés szeke-rének* Ady kétségbeesetten kiadót keres, szó szerint kilincsel a fővárosban.

33 A nagyszabású életprogram fokozatos kudarcára való ráébredés, a pofonok és csalódások – szerelemben, karrierben, Isten-hitben, a vágyott Mindenség-élmény földi megtapasztalhatósága vagy éppen szűk számú barátainak és híveinek Ady cselekedetei és szándékai helyes megértésében – az „adys” iróniának a megjele-nését is maguk után vonják ekkortól, amikor egy újabb fejezete kezdődik annak a törekvésnek, melyben a szöveg a lírai hős léttörténetének egyfajta dokumentu-mává is minősül. Lásd ezzel kapcsolatosan GINTLI Tibor, SCHEIN Gábor, *Az irodalom rövid története. A realizmustól máig* (Pécs: Jelenkor, 2007), 359., illetve BOKA László, „»Az elsüllyedt utak«. Mindenség-keresés, belső vívódások és a kiüttlanság tapasztalata az Ady-életműben” in *„Valaki útravált” Az úton lévő és kiütköző Ady Endre*, szerk. BOKA László, RÓZSAFALVI Zsuzsanna, (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, 2019), 207–243.

újfajta poétikai gyakorlatnak kétségkívül egyik igen fontos, ha tetszik exponenciális, de *messze nem kizárólagos* alkotójává váteszi.³⁴ A későbbi, redukcióra, elliptikus és paradoxonszerű szerkezetekre épülő költészeti eljárások ma ismert, zseniális Adyja tehát nem eleve és adottan lép színre, hanem egy hosszú és komplex folyamat eredményeképp, mely folyamat nagyon sok (magánéleti, önismereti, társadalmi rangbeli és természetesen poétikai) összetevővel bír. Ez utóbbiak között pedig lehetetlen a költőelődök (a mintaként szolgáló, később letagadott tanítók) és a kortársi poétikák nem csekély hatására is figyelni.

Elhallgatott tanítók, megtagadott elődök

Annál is inkább, mert a radikális újítás felületes tételeit cáfolandó, a képletes úttörőség problematikussága még az egyes alkalmazott motívumok szintjén is könnyűszerrel kimutatható. Földessy Gyula Ady belső, önmagát kínzó költői gondolatainak versekbéli megszemélyesítéseit vizsgálva mutatott rá, hogy az is egy olyan terület, melyben Ady bizonyos elődei mintáit követte. Noha tudjuk, hogy e hangsúlyos tematika olyan motívumkörként is vizsgálható, ami végigvonul az életművön, s hogy azt később Ady tudatosan növesztette – Földessy szavaival – „egész mitoszkomplexummá”, a versbeli szubjektum számára a megnyugvást lehetetlenné tevő gondolatok manókként, kísértetekként, kimérákként vagy éppen

---

³⁴ Nem beszélve e hét esztendő kötetekbe fel nem vett, úgynevezett alkalmi verseiről, melyek végül csak a kritikai kiadásba kerültek bele, így ma az olvasók java része nem ismerheti őket. A *Még egyszer* csekély számú költeményeinek száma azal is magyarázható, hogy szerzőjük meglehetősen bölcsen már ekkor sem értékelte túl egykori zsengeit.

„lázseregként” és „ködfantomokként” való megtestesítése többek között Bródy Sándor kétségtelen hatását mutatják a korai Adyra. „Havas csúcsával nézi a napot / Daloknak szent hegye: a lelkem [...] Fent-fent a csúcson: nagy-nagy szüzi csönd / Gondolat-manók csoda-tánca, / Lent: a rémeknek harsogása. // Lelkem tetőjén szent táncaikat / Fürge manók riadva járják...” – írta Ady a *Búgnak a tárnák* ismert, 1905. szeptember 10-én, a *Budapesti Napló*ban közölt soraiban. Bródy *Faust orvos* című regényében viszont hasonló passzusok voltak találhatóak már 1888-ban: ott a főszereplő agyában keltek életre s kergetőztek a millió nyomasztó kérdést feltevő gnómok, röppentek szét újra és újra „a megfélemltetlen kérdések apró manói”. Tudjuk, hogy Bródy Ady egyik kedvenc írójának számított, akiről odaadással, már-már rajongással átszótt fiúi tisztelettel nyilatkozott. A kortársak egyöntetű visszaemlékezései szerint is minden sorát ismerte. Még nagyváradi publicistaként komoly várakozással tekintett az 1902-ben odalátogató Bródy színházi premierjére, majd másnap szomorúan konstataálta, hogy *A dada* nem aratott komoly sikert. Témánk felől fontosabb, hogy Bródy viszont nem sok jelentőséget tulajdonított az ifjú rajongónak, sőt Ady ekkori írásait³⁵ sokáig fektette vagy egyáltalán nem közölte a *Jövendőben*.³⁶ (Ady 1904-ben, immár Párizsból kétségbeesetten érdeklődik az iránt, mi okozhatta, hogy „Sándor bácsi” szimpátiáját és érdeklődését elvesztette.) Meglehet, a váradi közel négy esztendő egyik legjelentősebb verse, *A lápon* (mely majd

---

35 Így az *Elűzött a földem* kéziratát közel nyolc hónapig nem közölték le. Adyt ez mélyen sértette, akárcsak az, hogy a *Még egyszer*ről nem maga Bródy írt, csupán íratott lapjában.

36 Az 1903-ban indult lap bizonyos fokig a *Nyugat* előfutárának is tekinthető, mely a kortárs francia és orosz irodalmi-szellemi áramlatok felé tájékozódott. Ady e költészeti irány mellett a lap vállaltan polgári radikális szellemisége okán is annak indulásától a szerzője kívánt lenni.

Vizio a lápon címmel az *Új versek*be is átkerül) sem tűnne ki a kor egyéb, ekkor születő szimbolista versei közül, ha Ady látomásos-misztikus sorait nem önmaga felnagyított küldetés-tudata („Vagyok fény-ember ködbe bújva, / Vagyok veszteglő akarat”), s ebből fakadóan szép elhivatottsága, szükségszerű magányossága, lámpássorsa hatná át.

Ady korai szimbolizmusa forrását a Vajda János után, de még Bródy előtt fellépő Komjáthy-lírában is kereshetjük. Elég ehhez Komjáthy Jenő egyik kései, 1894 nyarán született (kötetcímmé is előléptetett) költeményének kezdő sorait felidézni: „Ki fény vagyok, homályban éltem, / Világ elől elrejtézem. / Nagy, ismeretlen messzeségben / Magányosan lobogtam én. // Míg más napok ragyogtak egyre / S imádtá őket mind a nép; / Addig szivem nem látta egy se, / Nem érzé tiszta, nagy hevét. // Sugaramat nem verte vissza, / Magamban égő láng valék”. A Komjáthy-vers zárlatában („Ó, gyűjtsatok rokon világot! // Én látok; ti is lássatok!”) megtalálható az induló Ady önérzetes különb-létének egyik fontos összetevője, de akár csíráiban az 1909-es „Akárom, tisztán lássatok” hiú magányossága, illetve a megértést óhajtó, önemésztő költő „látva-lássanak” sora is. Komjáthy volt az is, aki a lassan modernizálódó magyar líra alakulástörténetében először törekedett tudatos, többletjelentéssel is bíró kötetkompozícióra, mely meghaladta a pusztán gyűjteményes jellegű túllépő kötetkompozíciókat – hiszen, mint Eisemann György erre szakemberül rámutatott³⁷ –, „motivikáját, képiességét, stílusát, énalakzatainak sorát”, vagyis lírai beszédének „szinte minden összetevőjét” megpróbálta előfordulásainak helyi értékén túlvezetni, s a megkomponált egészben azt többletjelentéshez

---

37 Lásd EISEMANN György, 1895. Líra és bölcsélet. Komjáthy Jenő: A homályból. *Literatura* 29, 4. sz. (2003): 362–377. Illetve in *A magyar irodalom története* II. 1800-tól 1919-ig, (Budapest: Gondolat, 2007), 598–610.

juttatni. Ady előtt e téren is volt tehát példa, akkor is, ha ő – mondhatni – a tökélyre fejleszti később (1906-os, 1907-es és 1908-as köteteiben) a versciklusok szimmetriáját.

Az őt közvetlenül megelőző nemzedék lírikusi gyakorlatában – melyből kétséget kizáróan Ady utóbb kevesebb rivaldafényhez jutott pályatársai is merítettek – számtalan példát találunk a versnyelvi feszültséget kiváltani hivatott ellentéte-zésekre is, melyeket eltérő jelentésű jelzők ugyanazon főne-vekhez csatolásával, logikailag egymással összeférhetetlennek tűnő alakzatok összetorlasztásával, hangulati elemek fokozá-sával érnek el. Ady nyilvánvalóan továbbvitte, mesteri módon alkalmazta e gyakorlatot, mely kisebb számban ugyan, de megtalálható volt már Reviczky Gyula gondolati lírájában is (ahogyan más téren, de a korábbi nőideál lefokozása révén történő megbotránkoztatás is megjelenhetett a *Perdita* ciklus révén), s kétségkívül Kiss József poétikai újításainak egyik alapját is képezte. Kist pedig Ady váradi korszakában több ízben is „az egyedüli nagy élő magyar költő”-nek mondta. Az említett alkotókon túl tudjuk, hogy Czóbel Minka is nagy-ban hatott Adyra (s még Kosztolányira is), a recepcióban ma a kölcsönhatás mégis majdhogynem fordítottnak tűnik. A magyar olvasók számára elsőként Verlaine-t is fordító, ver-seskötetekkel a 19. század utolsó évtizedében jelentkező, ma-gányos Czóbel erős hangulati lírája, misztikus sóvárgása, filozófiai mélységei és hangsúlyos lírai alanyiséga a századvég egyik legnagyobb hatású költőjévé avatták, Ady és a moder-nek egyik inspiratív olvasmányává lett. Természetesen nem vitatható mindezek mellett sem az a nagyon fontos állítás, mi-szerint: „Nagy költők eredetisége, ha közelebbről vizsgálgat-juk, sohase a gondolat, az ötlet, a tárgy eredetiségét jelenti,

hanem egyesegyedül a megformálás egyéni művészetét.”³⁸ Csakhogy ez a művészi magasság, az új versrendszer és a később kiemelten tárgyalt új nyelvteremtés is elsődlegesen Ady 1905 utáni korszakára jellemző. Addig – akárcsak kortársai esetében, tematikus és formai megoldások terén is – erőteljesebb a közös forrásból való merítés ténye.

A korszak első éveinek jellegzetes versritmikája egy újabb példakör lehet arra, amit nem Ady kizárólagos újításaként kell elkönyvelnünk. Mint Komlós Aladár már kifejtette egyik tanulmányában, Ady a századelőn nem talált fel új ritmusfajta, bizonyos fokig új versrendszert alkalmazott, csakhogy az efféle szabálytalan verselés „rokon törekvések elég széles talajából nőtt ki”.³⁹ Csíráit elsődlegesen Kiss Józsefnél kereshetjük, de később Veszelei Károlytól Dutka Ákosig, s Kaffka Margitig többen is alkalmazták. Nem egyfajta visszatérésként persze a nemzeti klasszicizmus irányába, hiszen – írja Komlós –, akárcsak Ady, ők sem a régi magyar poézis példájára alkalmazták e régiesen újszerű technikát, „mindannyian többit olvasták A Hét-et, mint a Régi Magyar Könyvtár köteteit”,⁴⁰ hanem éppen fordítva. Újszerűségükkel olyan ritmusokat és zenei akkordokat igyekeztek egybecsendíteni, amelyeket korábban összeférhetetlen ellentéteknek tartottak. Mellettük kétséget kizáróan Komjáthy nevét kell újfent említenünk. Komjáthy ugyan nem volt túlzottan sikeres olvasói körökben, korai halála pedig bizonyos fokig meg is akadályozta lírája szélesebb körben való népszerűségét, de sok minden más mellett az adonisz-i kólon feszes, lüktető ritmusát (akár a hexamerek zárlataként, akár önálló sorként) is Komjáthytól tanulja

---

38 Lásd FÖLDESSY, „Egy Ady-motívum eredete...” i. m.

39 KOMLÓS Aladár, „Az új magyar verselés és verstan történetéhez” *Irodalomtörténet* 45, 2. sz. (1957): 173–178, 174.

40 Uo., 175.

el egy egész költőgeneráció. „Gondolat ontja szerte világát, /
Eszmegyönyör szül életözönt. / Szellem az Isten, lélek a tör-
vény, / Mely a szivekbe lánghevet önt.” – írta 1894-ben szüle-
tett, *Jelenések* című versében.

A századforduló alakuló irodalmi modernségében, a vers-
nyelv változó, többirányú átmenetként is értelmezett időszaká-
ban kiemelt szerep jutott az úgynevezett. szimultán ritmusú
poétikáknak, melyekben legalább kétféle vershangzás érvé-
nyesült. Az ekkor induló poéták többsége szemében – már
közvetlen elődeik gyakorlatát is figyelve – a hangsúlyos és az
időmértékes lejtés egyaránt fontos volt, a kettő arányai
a konkrét versnyelvi gyakorlatban a tematika és a közvetíteni
kívánt hangulat függvényében is változhatott. Ennek értel-
mében a sor- és mondat szerkezet is erősen meghatározott
maradt a ritmus (folyamatos vagy tudatosan megakasztott,
kizökkentett) játékatól. E poétikákban – így az Adyval együtt
vagy közvetlenül utána indulók közül: az 1878-ban született
Erdős Reneé, az 1881-ben született Dutka Ákos és Oláh Gábor,
az 1883-as születésű Juhász Gyula vagy éppen az 1884-es Szép
Ernő és Miklós Jutka lírájában – már tucatnyi példát találunk
a jambusi és trocheusi sorok vegyítésére, s persze az említett
zökkentésre is, de többségüknél a Szabolcsi Bence által gagli-
arda-ritmusnak is nevezett, öt szótagos sorok vagy félsorok
szabálytalan ütemre építkező, különböző akkordokat vegyítő,
szecessziósan szabad verselés is megfigyelhető. Érdekes itt
Dutka Ákos egyik visszaemlékezését is felidézni: „Amikor Ady
Váradra jött – mi már az iskolapadokon Vajda, Reviczky és
Kiss József példáján okulva – keverni kezdtük a jambusokat
a trocheusokkal, megcsattantva egy-egy szabálytalanul fel-
csattanó daktilust a sorok végén. Nem lett ebből szabadvers,
csak valami új magyar dallam, amely feltűnést keltett és hir-

telen roppant tetszett a haladó szellemű fiataloknak”.⁴¹ Reviczkyék és Kiss Józsefék verstechnikájára építkezve a százelőn indulók (az említettekén kívül persze bőven mások is) különböző ritmusú sorokat egyetlen strófán belül is alkalmaztak, s a mából akár pongyolának is tűnő, szabálytalan szótagszámmal éltek. A hangsúlyos verselés szabályainak laza érvényesítése ugyanakkor ennek a zökkenetes verstechnikának s a keverő versrendszer félszabad ritmusainak a tudatos alkalmazását rejtik. A kezdő Ady lírájában éppúgy, mint Erdős Renée-ében vagy a Dutkáéban, s más pályatársakéban bőségesen találunk erre igényes példákat. Mindez meglehetősen hamar a tízes évekre is elavultnak tűnt,⁴² a korban viszont (összehasonlítva az ezt megelőző fáradt, rögzült formákkal) ze-neiségükkel és a hozzá kapcsolt újszerű tartalommal még merőben revelációként hatott. A későbbi megítéléshez, retrospektív visszavetésekhez tartozik persze az is, amit Komlós a már említett tanulmányában kiegészítésül megjegyyez, hogy a *Nyugat* későbbi nagyjai, Babits, Kosztolányi vagy Tóth Árpád jambikus verseikben nem követték Adyt e korai versritmikájában, a ritmusfajta keverésében, s „a szabályokhoz hívebb verset írnak”.⁴³

Mint legutóbb Szénási Zoltán egyik tanulmánya is hangsúlyozta, Ady sokat tett azért, hogy az 1906-os kötete kritikai visszhangja erőteljes legyen, jócskán túlszárnyalja az előző kötetek (amúgy nem jelentéktelen) kritikai recepcióját.⁴⁴ Ennek a tudatosan épített fogadtatásnak a része volt, hogy java-részt személyéhez közel álló emberek írtak a kötetéről, de az is,

---

41 Vö. DUTKA Ákos, „Ami kimaradt »A Holnap városá«-ból”, *Magyar Nemzet* 13, 1957. november 23. 7.

42 Egyik kritikájában a Babits-tanítvány Hevesi András Dutka lírája kapcsán már annak is ítélte.

43 Lásd KOMLÓS Aladár, „Az új magyar verselés...”, i. m., 178.

44 Lásd SZÉNÁSI Zoltán, „Ady Endre költészetének fogadtatása 1908 előtt”, i. m., 79.

hogyan olvasói és bírálói előtti önpozicionálásában a végletekig növesse a „tekintélynek és iskoláknak” hadat üzenő attitűdjét, non-konform egyéniségét.⁴⁵ Ebbe belefért a politikai szereplés, az elmaradott magyar állapotokkal szembeni lázadás éppúgy, mint a megbotránkoztatás és a legerősebb, még Ady életében ható költőelőd: Arany megtagadása, költészeti vívmányai kicsinyítése, de akár a habitusbeli idegenkedés is. Utóbbira az egyik első példa az 1906 januárjában – épp az *Új versek* megjelenése előtti hónapban! – közölt, általános felháborodást keltő írása egy Ignotus-kötet ajánlásaaképp a *Budapesti Napló* január 25-i számában: „És ha ezerszer kiátkoznak, én mégsem tartom másnak Aranyt, mint a kádenciázó magyar falusi nótárius fejlett típusának”.⁴⁶ Ady következetesen és harsányan folytatja évek múltán is gondolatmenetét (nem csak a korabeli irodalmi tekintélyekkel polemizálva, hanem Babitscsal, Kosztolányival, Juhásszal és a holnaposok többségével szemben is, akik rajongtak a lírikus Aranyért⁴⁷), 1911 januárjában a *Nyugatban* nyíltan kultuszromboló szándékkal közölt sorai (*Strófák „Buda halálá”-ról*) „történetileg teljesen indokolt kiátkozás”-ként olvashatók, ahogyan azt Szegedy-Maszák Mihály már megfogalmazta.⁴⁸ Adynak mint újitónak ugyanis „szükségképpen meg kellett tagadnia azt a közvetlen elődjét, aki vele egyenrangú, tehát kimerítette a nyelv lehető-

---

45 Mindezt 1908 őszén, meglehetősen csalárd módon, épp Ady hiúságára apellálva, vele szemben fel is emlegeti majd Herczeg Ferenc, mondván, hogy immáron ő maga is iskolát alapított, a rajongóktól és utánczóktól pedig ideje lenne megszabadulnia!

46 Lásd ADY Endre, „Ignotus könyve”, *Budapesti Napló* 11, (1906. január 25), illetve ADY Endre, *Összes prózai művei: Újságcikkek, tanulmányok*. [összeáll. FÖLDESSY Gyula] [VII:1968:] sajtó alá rend. KISPÉTER András és VARGA József 11. köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955–1982), 7:106.

47 Pontosan tudták, hogy az idősödő Arany a maga városias kései lirájának meditatív hangnemváltozataival szükségszerűen a modernnek egyik előképévé, előfutárává is vált.

48 Vö. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Arany életművének változó megítéléséről”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 85, 5–6. sz. (1981): 561–580.

ségeinek bizonyos körét, s ezért hatása már bénító lehet, utánérzésre csábíthat”.⁴⁹ E gondolatot folytatva írja Fráter Zoltán, hogy „Az »Új versek«-et író Ady esetében akarva-akaratlanul végbemegy annak az esztétikai posztulátumnak a megvalósulása, hogy jelentős alkotás aligha jöhet létre az elődök költészetének felülbíralata nélkül. A babérokra törő tehetségnek új nézőpontból, új kifejezőeszközök alkalmazásával térdre kell kényszerítenie a korábbi életműveket. El kell felejtene, el kell fojtania a kiváltó mozzanatokot, el kell tagadnia, sőt bűnjelként lepleznie kell az írásra, alkotásra inspiráló, kényszerítő okokat, a tűnt idők remekeit. A kiiktathatatlan előzményességet kellene éppen meg nem törtéنتté, vagy legalábbis alig megtörtéنتté tenni, visszaszorítani az új lírai megszólalásban. Csak ez a hozzáállás lehet célravezető, nem pedig a követő-utánzó meghódolás és ismétlő másolás, mint a »Versek« és részben a »Még egyszer« köteteiben.”⁵⁰ Fráter helyesen érzékeltette, hogy Ady jelenében több fenyegető korpusz is veszélyeztette költői uralomra jutását. „Az egyik Kiss József költészete, a másik – horribile dictu – Szabolcska Mihály lírai működése volt. Nem elsősorban líratörténeti értékük okán, sokkal inkább elismertségük, közkedveltségük miatt. Ady nem hozzájuk mérte magát, hanem műveik hatásához.” Túl az említett Arany-komplexuson és Kiss József féltékenykedésein, Bródy Sándor elfordulásán s az immár halott elődökön, ez a nagyon fontos distinkció, mely értelmében a korszak egyes népszerű, elismerésnek örvendő pályatársai a kánonformálódás aktuális lépcsőfokán hatásukat, elismertségüket tekintve idővel sikeresebbnek mutatkozhatnak, vagyis prognosztizáltan akár jelentősebbnek is tűnhetnek, mint ő maga,

---

49 Uo.

50 Vö. FRÁTER Zoltán, „Elhallgatás, elfojtás, hiány az Ady-versben”, *Iskolakultúra* 10, 7–8. sz. (2006): 18–26.

mindvégig foglalkoztatta Adyt. Ez a megtagadás és elfojtás pályája elején a közvetlen előtte járókra,⁵¹ később viszont legjobb kortársaira is vonatkozott.⁵²

Pályatársak – a körön kívül?

Ha Ady 1906, de bizonyos mértékben 1908 előtti pozicionáltságát a lapokban történt valós versközlések fényében vizsgáljuk, könnyen tapasztalhatjuk, hogy az Ady-filológia nem egy ízben a mában rögzült kanonikus pozíciókból kiindulva olvasott vissza, vetített utólag a korabeli viszonyokra is sajnálatos alá-főlé rendelő megállapításokat. Nemcsak a tankönyvek, a szakirodalom egy jelentős hányada is meggyőződéssel vallja például, hogy a magyar szerelmi költészetből Ady előtt hiányzott a testiség és az érzéki forróság. Ha a már említett *Perdita* ciklust és Reviczkyt mint tanítót el is felejtenénk, akkor sem gondolhatjuk egyedülieknek és példanélkülieknek Ady kétséget kizáróan már a Léda-szerelem előtt is kitárulkozó szerelmi verssorait. Elegendő, ha csak az Adynál egy évvel fiatalabb, *A Hét* költőjeként, felfedezettjeként indult Erdős Renée-re gondolunk, akinek tehetségére még Eötvös Károly figyelt fel, s aki szenvedélyes lírikusként, a női lélek merész ábrázolójaként lett igen sikeres, konzervatív körökben pedig – a nő sze-

---

51 „Már hírhedten felforgató, botrányos versbeszédű költőnek számított, s még mindig nem tudott túl lenni Kiss Józsefen.” Vö. FRATER, „Elhallgatás, elfojtás...” i. m.

52 Még sikerei csúcán is gyakran nyugtatgatni kellett, amikor úgy érezte, Babits lett az új üdvöskéje a *Nyugat*nak. Hatvany 1909 áprilisában Berlinből küldött leveleiben írja: „Ne hidd, hogy Ignotus haragszik reád, vagy nem szeret. Csak szereti Babitsot is. Ezt én is megteszem. Ami nem von le semmit irántad érzett bámulatomból”. Lásd RÉZ Pál, szerk., *Hatvany Lajos levelei* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985), 66. (47. levél).

relmi vágyának nyílt megénekléséért – meglehetősen rossz szemmel is nézett a korban. Ady már csak ezért is kezdetektől vonzódott lirájához, no meg azért is, mert Erdős erős hatással bírt Bródyra is, akinek évekig szeretője volt. A korabeli közzé-
lemény a legerotikusabb magyar ironőként tekintett rá, aki első kötetét Ady debreceni kötetével egy esztendőben, 1899-
ben publikálta, de lírikusi termékenységét és közönségsikerét az is mutatja, hogy 1906-ig ő már öt (!) verseskötetet jelentet-
tett meg, Adyval ellentétben ráadásul csupa nagy cégeknél, komoly kiadóknál, a fővárosban. Ady szerelmi költészetének több darabja nyíltan követi Erdős verseinek misztikus-eroti-
kus atmoszféráját.

A bevezetőben említett adyzmus-vád felületességére és az utólagosan visszavetített rangsorolásokra több más szemlé-
letes példa is felsorolható. Hegedűs Nándor jegyezte le, hogy Ady második kötete megjelenése idején „a Budapesti Napló szerkesztőségében még Miklós Jutkát tartották a nagy költő-
nek, állandóan közölték is a verseit, és Adyt csak buzgó vidéki tudósítónak, akinek zöngeményeit hátul, a lap kuckójában mégis kegyesen leközlük...”⁵³ Hegedűs visszaemlékezésének nagyon is sok valóságalapja van. Karádi Zsolt Miklós Jutka ko-
rai verseit elemezve mutatta ki nemrégiben, hogy a szerző, akinek verseit az *Új Idők*, *A Hét*, *Magyar Közélet*, *Népszava*, *Budapesti Napló*, *Pesti Hírlap* is közölte (1905-ös első köteté-
ről pedig már maga Ady Endre írt a *Budapesti Napló*ban) egy-
általán nem állt kapcsolatban Adyval. 1903-ból vannak ugyan – mai szemmel olvasva – Adyra emlékeztető költeményei, ámde akkor, amikor Adyt még nem ismerhette, legfeljebb annak első, Debrecenben kiadott kötetét. Az Adyval éppen

---

53 Vö. HEGEDŰS Nándor, *Ady Endre nagyváradi napjai*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957), 388.

ellentétes földrajzi mozgást választó, családjával Budapestről Nagyváradra költöző Miklós Jutka első verseit Kaffka Margit és Révész Béla is üdvözölte. Bakó Endre mindezek fényében állapította meg: „bizonyos, hogy kezdetben közös forrásból merített vele.”⁵⁴ Karádi az említett elemzésében továbbmegy, mikor így fogalmaz: „Az újraolvasót kísérti az a gondolat, hogy [...] ha bizonyos említésre méltó versek korábbi keletkezésűek, mint az Adyval, illetve költészetével való megismerkedés, akkor az utókor úgy láthatja, hogy a pályakezdő alkotó sok szempontból megelőzte a Hortobágy poétáját.”⁵⁵ Ha a fiatal költő, aki később sajnálatosan felhagyott a versírással, meg nem is előzte Adyt, az kétségtől elválasztó megállapításnak mondható, miszerint „Miklós Jutka olyan versei, mint a *Baál Isten*, a *Küldenek a ciprusok*, a *Szép jegyese*, a *Szaharai éjjel*, a *Terra incogniták*, a *Könyörgés Mámorhoz* másképp olvasandók, ha azt tudjuk, hogy fiatalos ihletének, nyelvi fejlődésének eredményeként jutott el a szecessziós-szimbolista kifejezés előszobájába, vagy ha úgy véljük, lírájának öntörvényű alakulását az Ady-élmény mindörökké blokkolta.”⁵⁶ Az említett blokkolás, ez az immár csöppet sem megtermékenyítő, mintsem ballasztként ható Ady-árny, mint szó volt róla, később a *Holnapban* megmutatkozó Ady-pályatársnak is a cipelendő terhe lett, ami ellen úton-útfélen tiltakozniuk kellett, hiszen a felületes kritikákban ez elfedte a költői, nyelvi fejlődésük egyéni módzatait.⁵⁷ Ma már könnyűszerrel kerül-

54 BAKÓ Endre, „»A Holnap asszonya« Miklós Jutka, egy nagyváradi költő arcképe”, in *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1999*, szerk., Sz. MÁTHÉ Márta, SELMECZI László, (Debrecen: Déri Múzeum, 2000), 357–374.

55 Vö. KARÁDI Zsolt, „»Júdeai vagy. Leány. És poéta«. Miklós Jutka, a költő és fényképész”, *Irodalmi Magazin*, (Váradi, Holnap, Ady), 6. 4. sz. (2018): 68–69.

56 Uo.

57 Antal Sándor szerint azért akarták leginkább Dutkát tetten érni az adyzmus vádjában, mert „ő nőtt a legnagyobbra a fiatalok között, az ő nevét lehet a leggyakrabban olvasni”. Antal Miklós Jutka kapcsán is kitér e vélt hatásra: „Adytól csak annyit tanult, amennyit Ady a franciáktól: vakmerőséget”, de rögtön hozzá-

hetünk abba a csapdába, épp az antológia bombasztikus, de felületes fogadtatására figyelve, hogy a megjelenést követő polémiák révén elfeledjük, hogy a nevezett antológiába 1902-es és 1904-es költemények is bekerültek! Ki emlékszik ma már Hatvany olyan disztिंगváló mondataira, miszerint: „Ez nem Ady verse. Ady nem talál – mondjam inkább nem keres! – ilyen pattogó ritmusokat, nincs ennyi képe, nem ily festői, nem ily színes, nem ily gondos, nem ily virtuoz.”? Hatvany Lajos sorai⁵⁸ a korban Miklós Jutkánál is komolyabb tehetségnek számító Dutka Ákos verseinek szóltak, akinek első, 1904-es kötetét Párizsból kitörő örömmel üdvözölte Fülep Lajos (az 1904 előtti verseket a kor legjobbjainak mondta)⁵⁹, s akire ezt követően figyelt fel a *Vasárnapi Ujság*ot szerkesztő Schöpflin Aladár is. A Franklin Társulat lektoraként – még jóval a *Nyugat* indulása előtt – Schöpflin sűrűn levelezett is vele, s később is az új költőgeneráció jeleseként tartotta számon. Dutka verseszményét szintén leginkább Reviczky, Komjáthy és Kiss József (később majd persze Ady is) alakította. A kor talán legtekintélyesebb, többezres példányszámban megjelenő enciklopédikus folyóiratai, így Kiss József lapja, *A Hét*, 1905-től a *Vasárnapi Ujság*, 1906 után pedig az *Új Idők* is rendszeresen közölték verseit. (Későbbi köteteit sem véletlenül a Singer és Wolfner adta ki, akárcsak az említett lapot).⁶⁰ A rendszeres

---

teszi: „Nyelve színes, ragyogó, művészi készség dolgában a fiatal írók között csak Kosztolányi Dezső mulja felül.” Az Ady-hatás cáfolata paradox módon a vádak továbbéltetéséhez is hozzájárult, talán Ady legnagyobb örömére.

58 Lásd HATVANY Lajos, „A holnap”, *Pesti Napló*, 1908. szeptember 23., 2–3.

59 Mint azt levelezésük is tanúsítja. Lásd FÜLEP Lajos, „Levelezése I. (1904–1919)”, szerk. F. CSANAK Dóra, (Budapest: MTA Művészettörténeti kutatócsoport, 1990), 15–35.

60 Az *Új Idők*ben 1906-ban indoklással is találkozunk. „Hogy miért? – erre minden kritikai értékmérő sornál, maguk a versek jobban felelnek. Mert most már erős bennünk a meggyőződés, hogy itt egy oly talentummal állunk szemközt, aki nem sétál a közhelyek kényelmes korzóján. Hangra, érzésre, nyelvförmáló művészetre újak ezek a versek. Mivelhogy a szerző még nagyon fiatal, nem ok nélkül hisszük, hogy mindez egyelőre szárnyrakapás. Olyan, mint valami nagy dalmű előjátéka.

közlések 1907-ben a *Vasárnapi Ujság*ban s az (immáron a verseit nyitó önarcképpel közlő) *Új Idők*ben is folytatódnak.⁶¹ Dutka szociális érzékenységű vagy a kivándorlást a szemtanú hitelességével sirató versei igen nagy népszerűségnek örvendtek a korban,⁶² melyek többnyire *A föld meg a város* című, 1907 végére lezárt, de csak 1908 márciusában megjelenő második Dutka-kötetben kerültek tematikus ciklusokba. A kötetről többek között Juhász, Kosztolányi s Ady is írt méltató kritikát. Dutkának kiemelt rangja volt nemcsak az új irányt képviselők közt, de többnyire a mérsékelt konzervatív táborban is. Költői s újságírói pályája is a konzervatív, katolikus *Tiszántúlnál* indult, a már említett országos lapokon és természetesen a nagyváradai napilapokon túl verseit a *Pesti Napló* és a *Világ*, a *Magyar Szemle*, *Magyar Közélet*, *Népszava*, *Budapesti Napló*, *Egyetértés* és a *Hazánk* is közölte. Juhász mindvégig nagyra értékelte, egykori egyetemista társaihoz mérte, a legifjabbak pedig – Emőd vagy később Nadányi is – egyenesen rajongtak érte. Versei korabeli sikerét azok megzenésítései is mutatják.⁶³ Indulására, 1900 és 1904 közötti lírájára – akárcsak kortársai java esetében, ideértve magát Adyt is – egyértelműen Komjáthy és Reviczky hatott, s bár a *Még egyszer* versanyagának születését közelről figyelhette, az *Új versekkel* csak 1906 májusában, Amerikából való haza-

---

Viszont igaz és ritka finom ouverture után rendszerint hasonló opera következik.” Lásd N. n., „Dutka Ákos”, *Új Idők* 12, 27–52. sz. (1906): 642.

61 Az *Új Idők* 1907 folyamán az alábbi verseit közli, címeik után a közlések helyeinek oldalszámjai: 13. évfolyam, 27–52. szám, *Naplemente* (sic!) 17.; *Jön a vonat* 109.; *Piros homály* 416.; *A sínek öre* 566.

62 A *Naplement* (melyet az *Új Idők* tévesen *Naplemente* címmel közölt) bekerül majd *A Holnap* 1908 őszi első antológiájába is, akárcsak az 1905 végi *Elereszt a puszta* is, melyet – Amerikából való hazatérte után – a *Vasárnapi Ujság* közölte, az *Égő asztagok* pedig *A Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja* Zuboly által 1908 végén összeállított kötetében is publikálásra került.

63 Többek közt Beretvás Hugó, Hetényi Albert, Kacsóh Pongrác és Váradi Aladár komponált zenét Dutka költeményeire.

tértét követően találkozott.⁶⁴ Ha az 1904-es *A fekete vér* című verset – mely végül csak négy év múltán kerülhetett egy újabb Dutka-kötetbe! – mai szemmel olvassuk, nyilvánvalóan 1906 utáni Ady-hatást éreznénk benne, tévesen.

Fölöslegesnek gondolom e ponton az 1908 februárjában (nem egészen 25 esztendősen) Nagyváradra érkező, Adyval 1905 nyara előtt szintén semmilyen kapcsolatban nem álló Juhász Gyula azon korai költeményeit felsorolnunk, melyek ugyanezen körből, a 19. század zárlatát jelentő költészetből merítettek ihletet, illetve azokat, melyek bizonyosan mentések mindenféle Ady-hatás alól. (Az ő esetében monográfiák tisztázzák mindezt.) Elegendő, ha csupán arra utalunk, hogy 1908 előtt Juhász verseit is egyaránt közölte *A Hét*, az *Új Idők*, a *Vasárnapi Ujság*, a *Magyar Szemle*, a *Budapesti Napló* és a *Népszava*, s talán az sem mellékes, hogy ő az egyedüli, aki a váradi hetesfogatból (Ady mellett) a *Nyugat* legelső évfolyamába is befért már verseivel. A korabeli rangsorok, népszerűségi listák szempontjából azonban nem árt emlékeztetnünk, hogy 1908 őszén, *A Holnap* megkésettnek mondható, zajos megjelenésekor a 27 esztendőös Dutkának már két kötete, a 24 esztendőös Miklós Jutkának is tulajdonképpen két kötete jelent meg⁶⁵ (mindkettőjüknek komoly kiadók révén a fővárosban), a 25 esztendőös Juhász Gyulának egy (1907-ben Szegeden), Balázs Bélának, Babitsnak és Emőd Tamásnak egy sem. (Őket valóban az antológia fedezi fel, Balázst és Babitsot a *Nyugat* ezt követően kezdi közölni). Ez magyarázza azt is, hogy az első antológia mintegy felét kitevő Ady-versek után

---

64 A vélt Ady-hatással ellentétben nem nehéz bizonyos fokig tematikus, versnyelvi s hangulati hasonlóságokat meglátni az alábbi versek esetében: Komjáthy: *Végtelen vágy*; Reviczky: *Első szerelem* – Dutka: *Nusóka*-versek; Komjáthy: *Meghalok; Itt van az ősz*; Reviczky: *Múlandóság* – Dutka: *Vallomások; Hópihék*; Reviczky: *Imakönyvem* – Dutka: *Tékozló fiú*.

65 A második Miklós-kötet épp sajtó alá rendezve készen állt.

a legnagyobb számban miért Dutka szerepel 15 verssel a válogatásban. Antal Sándor bevezetőjében nem véletlenül az „elintézett problémák”, vagyis a vitán fölül állók közt emelte ki Adyt és őt, a másik öt szereplő esetében azt írta „nehéz véleményeket kockáztatni”.⁶⁶ A *Holnap*ban jelentkezők közt valóban új és ismeretlen, „kezdő költő” csak Balázs Béla s Babits, leginkább pedig az iskolapadból éppen csak kiszállt, ám versnyelvével tudatosan archaizáló Emőd Tamás volt. Meglehet Lukács Györgynek az antológiáról írott értékelése felületes költészeti tájékozottságról adott tanúbizonyságot – amidőn azt írta „azokról közülük, akiknek itt olvastuk először verseiket, csak a legnagyobb fenntartással és mély gyanakvással, saját ítéletünk helyességével szemben merünk írni” –, de valószínűbb, hogy recenziójában csak az új Ady-líra jelentőségéről és társadalmi hatásairól (s mellette pár sorban a jó barát Balázs Béla és a valóban ismeretlen Babits egy-két verséről) akart értekezni.⁶⁷

Ákárcsak Juhász és Dutka, nem is beszélve természetesen Babitsról és Kosztolányiról, a 20. század első évtizedében utóbbiakhoz hasonlóan a pesti bölcsészkaron végzett Oláh Gábor is sokáig az irodalmi megújulás egyik kiemelkedő ígéretének, tehetségének – és nem melleleg Adyhoz hasonló konfrontatív személyiségnek – látszott. Dutka széles látókörével, Európát és az Újvilágot is megjárt tapasztalataival és nem utolsósorban halk, impresszionista jegyeivel, zeneiségével, vagy az artistikus széphez és a panteizmushoz hozzá hasonlóan vonzó Juhász finom hangulati lírájával, illetve mindkettejük szerénységével ellentétben Oláh viszont „arány-

---

66 Lásd Antal Sándor sorait Miklós Jutka verseit bevezető portréjában, in *A Holnap*. sajtó alá rend. ANTAL Sándor, (Nagyvárad: Holnap Irodalmi Társaság, 1908).

67 LUKÁCS György, „Új magyar költők. A Holnap”, *Huszadik Század* 18, 11. sz. (1908): 431–433.

vesztetten önimádó” volt.⁶⁸ Gyökeres magyarságú, karakteres nyelvezete mellett – mely éppen Adyhoz, Juhászhoz és Dutkához rokoníthatta volna – poétikai megoldásai csak bizonyos fokig jelentettek eltérést a korábbi évtizedek magyar verstermésétől. Vállaltan Arany Jánostól induló, gazdag (de olykor fölöslegesen bő, sallangos és szószátyár) dikciója nem követte a klasszikus modernség líratörténeti fejleményeit és, legfőképpen szemléletbeli változásait, s bár 1908-ban megjárta Párizst is, többnyire vidéki könyvtárszobájába zárkózva tájékozódott a felgyorsult világ dolgairól. A századfordulót megelőző évtized stílusfordulatainak eredményeit és e költészet ritmusát a legjobbak közt applikálta poézisében, ugyanakkor ennél nem lépett tovább, s komoly fenntartással fogadta a francia dekadenseket. *A Holnapba*, az azt megelőző évek költői teljesítménye kapcsán ő is meghívót kapott, de szertelen becsvágya, kompromisszumra képtelen alkata (és majd Rákosi Jenő ármánykodása) következtében egy ideig szabódott, azután elutasított mindenféle Ady-vezérséget, később pedig hajlandónak is mutatkozott az Adyval egy antológiában szereplők ellenében felszólalni.⁶⁹ A mából szemlélve egyenetlen életművében jelentősebbnek a prózája tűnik, versnyelvének színvonalára később is erősen ingadozó maradt a remeklések és a képzavarok, közhelyes frázisok közt. Poézise kapcsán azonban vissza-visszatérően nemcsak az hangzik el a hazai modernséget tárgyaló irodalomtörténeti összegzésekben, hogy lírája megrekedt a századelő stílusfordulatainál, hanem az is, hogy „Ady példájára megzökkenti a vers ritmusát”,⁷⁰ holott ez

---

68 Hegedűs Géza kifejezése. Vö. HEGEDŰS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka* (Budapest: Trezor, 1992), 357.

69 Rákosi az újabb nemzedékből sokakat, így többek közt őt is, sikerrel ki akart játszani Ady növekvő népszerűsége ellenében a magyartalanság, érthetlenség, külföldi mintákat majmolás felületes vádjaiival.

70 Lásd *A magyar irodalom története* 5. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978)

a zökkenésszerű technika a korban, mint szó volt róla, egyáltalán nem (vagy nem csak) Ady sajátja volt!

Ha mindezek fényében is hiteles korabeli rangsorokat, még 1906 után is Ady valós pozícionáltságát és korabeli népszerűségét lapszerkesztőségek adatai fényében akarjuk láttatni (Ady 1908-ig saját lapját, a *Budapesti Naplót* nem számítva), érdemes a *Nyugat* elindulása előtti évek versközléseire figyelni, figyelmeztetni. Kellő tér hiányában szemlézzünk most csak egy szemléletes példát, az egyik legrangosabb lapot, a *Vasárnapi Ujságot*. 1907 folyamán – nyilván Schöpflin révén – a lap Adytól is, Dutkától is négy-négy verset közölt.⁷¹ Kiváló, maradandó értékű költemények mai szemmel is, mind a magyar modernitás líratörténeti eredményeinek és momentumainak dokumentálása szempontjából, mind a szerkesztői erények elismerése felől. A korabeli viszonyokat és részben az uralkodó olvasói ízlést azonban beszédesen árulja el, hogy ugyanebben az évben Kosztolányitól mindösszesen egy vers (*Üres órákban*), a jószerével ismeretlen Babitstól egy sem szerepel még a lap hasábjain. Szerepel ellenben Mezey Sándor hét verssel, Farkas Imre és Lampérth Géza egyenként nyolc-nyolc verssel, Szabolcska Mihály pedig kilencel! Az utóbbinak *Költészet* című versét is közli a lap,⁷² melyben a jámbor szerző, a „családi érzés poétája”⁷³ többek között így vall: „Hogy mi a költészet? / Ragyogó látomás, rózsaszín álom, / Mely a rideg valót szebbnek rajzolgatja... / – S olyan szomorú volna egy-egy sivatagba’ / Álmodozás nélkül élni a világon!”. Nem csoda, hogy alig egy esztendő múlva Szabolcska lesz az egyik leg-

71 Ezek – Ady: *Ének a Visztulán*; *A nyári délutánok*, *A halál rokona*; *Közel a temetőhöz*; Dutka: *Jön a vonat*; *Hajók*, ha találkozunk; *Tűz-szitók dala*; *Sappho beszélt*.

72 Lásd SZABOLCSKA Mihály, „Költészet” (vers), *Vasárnapi Ujság* 54, 12. sz. (1907): 206.

73 Alszeghy Zsolt nevezi így őt. Vö. ALSZEGHY Zsolt *A XIX. század magyar irodalma* (Budapest: Szent István Társulat, 1923), 252.

hangosabb elítélője és fölényeskedő bírálója *A Holnap* – szerinte beteges, őrült, ifjúságot megrontó, dekadens – költészetének, mely ugyanakkor reménye szerint „múlандó betegség” csupán. (Erre a bírálatra születik majd Ady későbbi frappáns válasza, az *Üzenet költőcske Mihálynak*). A már említett, teljes generációt érintő Kiss József-hatás mellett ezért is volt kiemelten fontos az utóromantika olvasásmódjához szokott közönség szempontjából Kiss lapja, *A Hét*. E fórum, ha nem is hozott még drámai áttörést a hazai modernség paradigmáját tekintve, olyan kritikusokat nevelt, mint Ignó, aki elsőként ismertette meg a hazai közönséget az impresszionizmus és a szecesszió fogalmaival, hirdette az egyéni tehetség mellett a hangulat értékeit, s szállt síkra több ízben (a rögzült népies és konzervatív esztétikával szemben) a városi, polgári irodalom és kultúra jogaiért.

1899 és 1908 között tehát meglehetősen sok minden történt az irodalmi élet hazai palettáján, annak sokpólusú rendszerében. A modern(ebb) bölcséletfilozófiai líra, mely már a kései Aranytól Vajdán, Komjáthy és Reviczky át egészen Bródyig és Czóbel Minkáig kimutatható, némiképp hullámokban érte el s formálta ekkor a hazai poézis fölött örökő irodalmi társaságok, illetve a hivatalos kritika értékszemléletét, de előttük mintegy primer módon már hatott a modern versírók új generációira, kétségkívül elősegítve azok későbbi látásmódját és közvetetten majd térnyerését is. Mindez akkor is igaz, ha ezt a folyamatot ideig-óráig megszakították olyan divatjelenségek is, melyeket leginkább neoszentimentálisnak nevezhetünk (Endrődi Sándor vagy Ábrányi Emil sikerei mögött ez húzódott), s amelyek bizonyos fokig a fiatal Adyra is még erős hatással voltak.

Adyzmus (vád, ballaszt, hatóerő)

Adyt debreceni, illetve nagyváradi éveiben is foglalkoztatta még a gondolat, hogy végképp abbahagyja a versírást. Párizsból hazatérve azonban két fantasztikusan erős kötettel rukkol elő, javarészt ezek építik ki, szilárdítják meg költői rangját (és remélt vezérszerepét, elsőségét), adják vissza hitét, bár a valós áttörésben a közönségsiker felé még *Az Illés szejekén* és a *Szeretném, ha szeretnének* is szerepet vállal. E négy, immáron a fővárosban kiadott, évente megjelenő kötetek versei, azok tudatosan felépített kompozíciói, tematikus ciklusai, strukturális tükörszerkezetei (utóbbi szintén nem Ady találmánya) kétséget kizáróan egy olyan újfajta költészettani és friss költői szemléletnek, nyelv- és szerepfelfogásnak a tanúbizonyságai voltak, melyek a korabeli magyar olvasókban – ebben a sűrített formájukban! – az abszolút újdonság erejével, elementárisan hatottak. Az *Új versek*be bekerült és az azt megelőző költemények mindazonáltal még nem egy ízben akár évekig is formálódtak, így azokban érdemes a variánsok, a még formálódó versnyelv átmenetiségének tapasztalatait is meglátnunk, melyekben a fiatal pályatársakra történő hatás és/vagy kölcsönhatás sem evidens, s a legkevésbé egyirányú.

Dutka egy 1955-ös Komlós Aladárnak szóló levelében első költői korszakáról így írt: „Mikor ezek a versek íródtak Ady és én egyivású, vajúdó garabonciások voltunk, ő a zsidó szabadkőműves Nagyváradi Napló tollnoka, én a katolikus Tiszántúlé. Írtuk a magunk vérmérséklete, formabontó szándéka szerint a mi szecessziós verseinket [...] váradi vajúdó, forradalmi versek voltak, ha szerelemről beszéltek is. Mikor Ady a *Nem bánom én, ha utcasarkok rongya* című versét írja, én a *Nusóka*-ciklust írom a perditáról, akárcsak Kiss József és Reviczky Gyula, de nekem tragikus élményem, mert az

a Nusóka az én elsüllyedt első szerelmem. [...] A megjelent versek⁷⁴ 1900–1904 között íródtak még az iskolapadban, amikor Ady Endre talán az én versem megjelenése után írta az első kontraverset. Ez is a forradalomhoz tartozik. Aki bírja, marja. Ady bírta és marta is minden kortársát...⁷⁵ Dutka sorai kiváltképp érvényesek voltak az Ady egyéniségétől nagyobb távolságot tartó, nem behódolásra kész fiatal pályatársakra, ha tetszik, a rejtett riválisokra: Babitsra, de főként Kosztolányira. Hatás és kölcsönhatás bonyolult irodalmi terében, illetve a siker, a beérkezés és karrier összetett irodalomszociológiai tényezőit is figyelembe véve épp Ady sorai, Dutka 1908-as kötetéről közölt sajátosan elismerő kritikája tudatosítja mindezt, midőn őszintén kimondja: „az már igazán nem a literatúra titka, hogy ki érkezik valahova, előbb, zajosabban és hatóbban”.⁷⁶

Az önmenedzselés korabeli lehetőségeit s a reklám jelentőségét pályatársainál jobban felismerő és kiaknázó Ady később is – immáron vitán felül álló érett versnyelvet, komplex szimbolikát és egyedi látásmódot nyújtó kötetei után is – publicisztikáját s egyéb írásait, köztük kritikáit is felhasználta önmaga népszerűsítésére, irodalomról és az alkotási folyamatról gondolt nézeteinek kifejtésére. Pályatársai valóban nem tehettek arról, hogy „Ady Endre nevű csekélysege” kortársai, ő maga viszont profi módon ragadott meg minden lehetőséget pozíciója stabilizálására a modern poéták képletes táborának élén, de leginkább mindenkitől elkülönülő unikalitását hangsúlyozva. Ezért még elismerő, dicsérő sorainak is rendszerint van éle,

74 Lásd DUTKA Ákos, *Vallomások könyve* (Nagyvárad: Sebő ny., 1904).

75 Lásd DUTKA levelet Komlós Aladárnak. (Máriaremete, 1955. május 24.) Eredeti kézirat a PIM Kézirattárában a V. 4733/28 jelzeten.

76 Hangsúlyos lehet mindez már csak azért is, mert ez a könyvismertetés az első írása, könyvkritikája Adynak a *Nyugat* Figyelő rovatában. Vö. ADY Endre „A föld meg a város. (Dutka Ákos verseskönyve)”, *Nyugat*, 1, 12–13. sz. (1908): 718–719.

a konkurens pályatársak költészetének ismertetésekor. Azok erényeit olykor minimalizáló, olykor javító szándékkal biztató, őket a maga szabta ösvényen haladókként beállító attitűd ismeretes kritikai gyakorlatában, legyen szó Juhász, Dutka, Miklós Jutka vagy mások kötetéről írott sorairól, hogy a *Négy fal között*ről írt 1907-es, sok tekintetben lekezelő kritikát vagy ezeken túl majd *A duk-dukot* ne is említsem.

Feltehető a kérdés, vajon az *Új versek* nagy részét 1904-ben és 1905-ben (de egyes verseit vagy annak variánsait még bőven 1903 előtt) író Ady – aki az ígéretesebb pályatársak kötetéről „hivatalból” kritikákat is ír, ne olvasta volna e szerzők verseit már azok folyóiratközléseikkor? Sokszor ugyanazon lapszámokban, melyekben saját verseit is közölték? A válasz egyértelmű: Ady tudatosan igyekezett ezen pályakezdő kortársait 1908 előtt mintegy vállon veregetve biztatni, de határozottan és szó szerint is maga mögé sorolni őket, a híveinek és csodálóinak tudni, olyanoknak, akik nem csupán ő utána léptek színre, hanem egyszersmind tanultak is tőle. A rangsorolásban persze – ma már egyértelmű – többnyire nem tévedett, de erős argumentumokat adott a korabeli kritika szájába, ahogyan az sem kizárt, hogy egy-egy fordulatot, egy-egy megoldást vagy témát ő is elleshetett tőlük, egy-egy megjelenő újszerű versre, ahogyan Dutka említi, olykor egyenesen kontraverset írt. Mindez nem von le semmit természetesen költészeti érdemeiből, ahogyan abból sem, hogy e pályatársak közül többen 1906 után már valóban hódolattal vegyes rajongással fordultak Ady költészete, személye és eszméi felé, és elfogadták, hogy ő (némiképp helyettük is) az új költészet létjogosultságáért harcokat vívjon. A mód, ahogyan Ady ezt tette, provokálta, persze mindenkiben (egyéni ízlése, temperamentuma és elvei fényében) más-más reakciókat váltott ki.

1905 végén, már az *Új verseket* beharangozó hosszabb cikkében a kolozsvári *Új Század* hasábjain a fiatal Juhász Gyula így írt: „Sok fanatikus barátja van s temérdek ellensége. Emberek, ez Valaki! Megmondom, ki: a legnagyobb magyar költő: Ady Endre! Az ő verseit mohó gyönyörűséggel olvassák a magyar modernek, és fogcsikorgató ellenkezéssel a szívós maradiak. Igen, a maradyak. Kígyót békát kiabálnak rá. Kozmopolita, beteg, dekadens, veszedelmes! És a verseit nem lehet érteni!”⁷⁷ Ady neve természetesen nem indokolatlanul forrt egygyé a konzervatív irodalomszemlélet meghaladását szorgalmazók és a társadalmi modernizmust hirdetők táborával. Az indulatokat kezdetben maga körül részben tudatosan felkorbácsoló, a pengeváltásokban és az őt ért támadásokban öngigazolást is látó poéta, vagy később a magányos, kétségbeeséseiben bizonyos fővárosi irodalmi körökben idegenül és „politikátlanul” tébláboló Ady képletes zászlóvivővé legalább annyira kényszerű irodalompolitikai, illetve jól megfontolt piaci szempontokból, mint szemléleti vagy habitusbeli okokból vált. Mindez kellett a cégérhez, mondhatni a brandépítéshez – neki, de azt őt több irányból felhasználóknak is, s éppígy kellett a valós áttöréshez, mely 1908 után immár az új irodalom intézményeiben is lassacskán testet ölthetett. Vezér Erzsébet jól jellemezte a korszakot, amikor azt írta, Ady nem önmagában volt a fontos, hanem elsődlegesen mint jelenség, hiszen kétséget kizáróan *neve és költészete* (azaz nyughathatlan és makacs, konfrontatív karaktere, társadalmi változásokat sürgető következetes elvei, konvenciókkal nem törődő életvitale és a mindennek hangot adó, politizáló publicisztikája, s természetesen mindemögött költészete) *együttesen* szervezte

---

⁷⁷ Vö. ADY Endre, *Összes versei*, sajtó alá rend. (I–II:) KOCZKÁS Sándor, [II:1988:] 4 köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, Argumentum, 1969–2006), 2:234.

képletes táborba a moderneket. Ezért volt lehetséges az ellenfelek szemében „Ady-hívek” alatt látszólag egységes platformként megjeleníteni a valóságban nagyon is széttartó, nem egy esetben személyes ellentétektől terhelt, igen eltérő poétikai hagyományszegmenseket valló egyéneket, illetve a legkülönbébb székértáborérdekektől vezérelt csoportosulásokat. A konzervatív kritika a kor szóhasználatában adyzmus alatt ezért nem is epigonságot, hanem annál egy jóval általánosabb, generációs, szellem- és poétikatörténeti, hangsúlyosan szemléleti irányt értett, mellyel paradox módon éppen Ady erőteljes hatását ismerte el.⁷⁸ Miközben hadakozott ellene, hiszen azt veszélyesnek, nemzetietlennek, a hagyományok tiszteletét elvetőnek, a társadalmi rend felkavarására alkalmasnak és az ifjúságot megrontónak mondta, reklámozta is, a vele szimpatizálók csoportját pedig látványosan igyekezett megbélyegezni. A korabeli publicisztikák napi gyakorlatában az adyzmus címszóval azonosítottak, mostak össze minden ilyen nemkívánatos elemet,⁷⁹ és természetesen, illetve mindennek előtt a konvenciókkal szakító, új irodalmi és társművészeti, zenei és képzőművészeti törekvéseket.⁸⁰

---

78 A kiterjesztett adyzmus gyakorlati megvalósulását, illetve a korabeli tájékoztatatlanságot mutatja, hogy egyes lapok felületes (vagy cinikus?) szerkesztői olykor a pályatársak verseit is Ady neve és a korban még kétes nimbusza alatt közölték. Így például egy Dutka-verset 1907-ben már Ady aláírással publikált a *Szabad szó*, de más agrár-, illetve parasztújságok is gyakorta vettek át, ollóztak tévesen verseket, sok esetben a szerzők feltüntetése nélkül is. Az *Elereszt a puszta* című Dutka-vers kálváriájáról lásd BOKA László, „Hatások és kölcsönhatások: Dutka Ákos költészetéről”, in BOKA László, *Peremek és középpontok: Tanulmányok a 20. század első felének magyar irodalmáról* (Budapest: Balassi, 2018), 294.

79 Lásd Rákosi évekkel későbbi kijelentését: veszélyeztető elemekként sorolta fel „a kőművességet, a nemzetköziséget, a radikális társadalmi politikát, az ateizmust, a nemzetiségeket, Babitsot, Adyt, a holnaposokat és a nyugatosokat, ezt az egész groteszk világot”. Vö. [Dunántúli] RÁKOSI Jenő, „Levelek”, *Budapesti Hírlap*, 1915. november 12.

80 Lásd erről részletesen ROCKENBAUER Zoltán, *Apacs művészet – Adyzmus a festészetben, és a kubista Bartók* (Budapest: Noran, 2012).

Ady 1908-ra önnön kultikus szerepvágya szerint valóban szavakat talált, beérkezett, mások helyett is kimondója lett addig elfojtott, vagy csak titkon remélt ügyeknek. Lukács ezért írhatta róla, hogy költészete „szárnyakat ad és repülni képesít”,⁸¹ vagyis óhatatlanul szociológiai jelentőséggel, társadalmi hatóerővel is bír, mely változás mielőbbi bekövetkezése sokaknak lett „régí vágya és gyáva meggyőződése.”⁸² A valóságban a kép persze árnyaltabb volt, Ady sokáig a modernnek tábort is megosztotta. A fiatal lírikusok egy jelentős csoportja szemében, főként a pesti bölcsészkart végzettek, Babits, Kosztolányi, Karinthy vagy Csáth szemében (részben habitu-suknál, részben akár irigységüknel is fogva) unszimpatikusnak tűnt a magamutogatás és az erőltetett harci retorika, ahogyan annak számított az Adyt támogató, kezdetben csekély, de egyre hangosabb kritika hódolatteljes lelkesedése is. Ismertek Kosztolányi sorai („A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres poseurt ültettek”), akinek levelére írt válaszában a fiatal Babits Ady pózain túl költői teljesítményével kapcsolatosan is a hígság, hanyagság és lazaság szavakat emlegette, sőt ennél is többet: ízléstelenséget.⁸³ Babits sokáig Arany alázatához képest is kiütközőnek gondolta mindezt. Juhász 1905-ös, rajongó soraihoz képest ezek a vélemények voltak nagyon sokáig messzemenő többségben, mely a harsány térfoglaló attitűdöt, visszfényes önreklámot veszélyesnek is mondta, mint ami a teljes új generációt megbélyegezheti. Mint szó volt róla, Oláh Gábor és Kosztolányi is meghívást kapott a *Poètes d’aujourd’hui* mintájára szerveződő *A Holnapba*.

---

81 Lásd LUKÁCS György, „Új magyar költők. A Holnap”, i. m.

82 Uo.

83 Vö. *Babits Mihály levelezése 1890–1906*, sajtó alá rend., ZSOLDOS Sándor (Budapest: Historia Litteraria Alapítvány, Korona, 1998), 188–199.

Távolmaradásuk egyértelműen az Adyra osztott vezérszerepek volt köszönhető.

Az sem hallgatható el mindazonáltal, hogy tanult vagy kévéssé tanult társaihoz képest Ady minden esetben, következésképpen az ösztönösség szerepét (később már ennek komoly, megfizetendő árát is)⁸⁴ hangsúlyozta az alkotási folyamatban, s tudott szerény is lenni, tapasztalatból tudta például, hogy az élet- és alkotásfolyamat azonos megnyilatkozási feszültségei ellenére a kifejezésforma nem mindig sikeres, ihletett és hű. Juhász Gyulának levelezésük kezdetén, 1905 nyarán írta: „Ott fent a nagy intellektus bércén vágja magát a földre bátran. Ne rösteljen csecsemő lenni. Rugjon, ordítson, reszkessen, kísérteket lásson, gügyögjön, bocsássa, ejtse vissza magát a mi gyermekkorunkba, mely olyan ideges, beteg volt, mint a felnőttőségünk, de szentebb és feltétlenebb. Ebből lesz aztán a vers. Óh, nekem is ritkán sikerül. Ugy, mint Önnek. Pedig vívódó, nagy intellektussal porban fetregő gyermek-lélekállapotba hulló talentum: ez az igazi lírikus.”⁸⁵ Az említett levél zárlatában mindezek után Ady így köszönt el: „Köszönöm a verseket. Fölhasználok. E pár sort ne vegye kritikának. Ez az én kéznnyújtásom az Ön kinyújtott jobbja felé.” A „fölhasználok” szó persze a *Budapesti Napló* versrovatának szerkesztői teendőit is bizonyos részben ellátó, vagy abban javaslatot megfogalmazni jogosult Ady hivatali válaszaként értendő, bár a rovat fölött ténylegesen Vészi, Kabos és Biró ténykedett. Ady később is fenntartotta ezt az álláspontját, nem csupán Kosztolányival szemben gondolta úgy, hogy amennyiben egy író nem az életből szerzi az ihletet, sebeit és egyéb tapasztalatait, akkor csak „irodalmiaskodik”, s ez alapvetően a meg-

---

84 Pályatársai mellett többek között a nagyon fiatal, még csak levelekből ismert Boncza Bertának is, aki levelekben kérte Ady véleményét saját verseiről.

85 Lásd Ady levele Juhász Gyulának, Budapest, 1905. július 30.

szólalás sikerének, ösztönösségnek, hitelességnek és bölcséleti mélységeknél a kérdését is érinti.

Bár az *Új versek* kritikai fogadtatását és idézőjeles közönségsikerét érdemes komoly fenntartásokkal kezelünk,⁸⁶ a rákövetkező, 1907 decemberében megjelenő *Vér és arany* recepciójában (a csökkenő számú szakmai könyvkritika mellett is) minden korábbinál nagyobb arányban mutatkozik meg az említett társadalmi hatóerőre történő utalás. Aligha lehet vitatkozni azzal az állítással, mely szerint Ady széles körű hatása annak is a következménye, hogy költészete „egyik meghatározó jelentésrétege politikai természetű”.⁸⁷ Témánk felől fontos, hogy ezt a megállapítást kiterjeszthetjük Ady egész pályájára, korai korszakára éppúgy, mint időtálló publicisztikájára is. Ha valamiben Ady valóban úttörőnek mondható, az éppen lírájának ez a karakteres vonulata, amely nemzete érdekében, az elmaradott közállapotok, illetve az azokat tűrő tespedt mentalitások ellen a beidegződéseket tudatosan provokáló jelképiséggel s az alkalmazott versnyelv protestálósírató gesztusaival felvértezve lépett fel. Ugyanígy elemi hatással bírtak az úgynevezett magyarságverseinek megváltoztatott perspektívái, hiszen Ady „megfordított egy viszonyt, kicserélt egy akcentust” midőn ráérezett: a nyugathoz tartozás sokáig pozitívnek és látszólag szilárdnak, vagyis „nem problematikus”-nak vélt, évszázadokig agyonbizonygatott tétele csak „boldogító önámítás”! Ehelyett épp a determináltságunkat és annak fájdalmait, illetve az önámításnak a mélységeit mutatja fel kíméletlenül verssoraiban, nekünk, „párhetes

---

86 Lásd erről KOSZTOLÁNCZY Tibor, „»Rajongj érte, vagy szidd le a sárga / földig – jámbor embertársam –, / az nekem mindegy.«: Az Új versek fogadtatásáról”, *Iskolakultúra* 16, 7–8 sz. (2006): 54–62.

87 VERES András, „Ady szimbolizmusának kérdéséhez”, *Iskolakultúra* 16, 7–8. sz. (2006): 4.

vendégeknak Párizsban”.⁸⁸ E determináltság drámai ráébredést implikáló lélekállapotait ott találjuk már a korai váradi versekben is (lásd a *Lótusz* sorait: „Én siratom az örök romlást, / Én siratom a napkeletet, / Siratom a Gangesz partját, / Honnan romlásra elkerültünk. / Lótusz-virág, lótusz-virág”), melyek e téren egyértelmű, jelképekben és virágmotívumokban is megmutatkozó kontinuitást mutatnak a legnagyobb tudott Ady-versekkel, így például az 1907-es, később *A Holnapban* is helyt kapó *Beszélgetés egy szekfűvel* soraival. „Mig nem jöttem, koldusok voltak, / Még sírni sem sírhattak szépen. / Én siratom magam s a népem”.

Érdeemes e ponton arra is emlékeztetni, hogy Ady lírája e területen valóban nem találkozott közvetlen, a modernség hullámához köthető mintákkal. Az utolsó politizáló költő a magyar költészettörténetben Ady előtt Petőfi volt, s e nyughatatlan, harcos, mandátumos költőtípus már „inkább ritka érdekességnek számított” a századfordulón.⁸⁹ A „huszonhat éves csoda” – ahogyan Ady maga nevezte Petőfit – elsődlegesen a lázadásában lesz Ady önnön előképe, választott, teremtet rokonlélek.⁹⁰ A nonkonformizmus e hazai archetípusa mellett s a bevezetőben is emlegetett verlainé-i példa mellett ugyanakkor meg kell említenünk Ady francia olvasmányai közül azt a Jehan Rictust is, aki kevéssé a sikeres szimbolista

---

88 Lukács *Huszadik Században* közölt, idézett írása szerint Ady poétikájában azok az érzések kerültek előtérbe, melyek „a napéhes, nyugat felé néző magyar ember érzései”, s ezen érzéseknek ő talált először szavakat. Ennyiben nyilvánvalóan úttörő, hiszen „benne szeláltak meg először a magyar kultúremler egészen speciális, idegenektől nem ismert, velük alig megértethető fájdalmi és vágyódásai”. Mindez pedig óhatatlanul teremtett új nyelvi kereteket: „új mithológia jött létre régi fogalmak, elavultnak hitt történelmi és – látszólag – csak ethnografiai tényekből”, melyek révén az „agyonúnt »magyaros« ideológiák váratlanul rettentő mélységekkel teli, vad erővel duzzadó jelentőséget kaptak.” Vö. LUKÁCS György, i. m.

89 VERES András, „Ady szimbolizmusának kérdéséhez...” i. m.

90 Akit Ady a *Nyugatban* és a *Renaissance* hasábjain közölt vitacikkek, illetve költemények sorozatában is kényszerül magyarázni, védelmezni, legfőképp „igazi” alakját, az életfilozófiává növesztett forradalmiságot kidomborítva az azt aprópénzre váltó vagy éppen kényelmes kultusszá sekélyesítő kortársakkal szemben.

versei, mintsem inkább a politikai célzatossággal született költeményei révén lett Ady szemében népszerű kortárs, s akitől emiatt is fontosnak gondolt strófákat fordítani már 1904-ben, legelső párizsi kinttartózkodása hosszú évében.

*

Mint e példából is látható, a hazai modern poézis szövevényes történetében Ady egy hosszú, átfogó kulturális átalakulási folyamat második hullámának kétséget kizáróan kiemelkedő, a mából tekintve talán legfontosabb alakja. Első abban az értelemben, hogy költészetében sikeresen szintetizál és egyéni erővel láttat, alkotó módon újít meg korábbi költészeti témákat és motívumokat, alkalmaz öelőtte csak szórványosan kiaknázott poétikai eljárásokat, részben új, részben sajátosan megújított ritmikával és dikcióval. Mindezt egyre tökéletesebb, sűrűbb jelképiséggel, magánmitológiával és királyi gesztusokkal, melyeket együttesen idővel valóban névjegyévé is avat. A neki vindikált „vívmányok” többségében azonban egyáltalán nem számított úttörőnek, sokkal inkább azok betetőzőjének. Hazai viszonylatban oly módon sűrítette egybe 1904, 1905 és főképp 1906 utáni versszövegében ezen gyakorlatokat és önmaga belső, érési tapasztalatait, hogy az valóban radikálisan újnak, bizonyos esetekben elementáris hatásúnak bizonyult. Ezt a több irányból táplálkozó komplex, költészettani (techné felőli), illetve motivikus és szubjektumelméleti érést leginkább irodalomszociológiainak és kánonkritikainak mondható hangsúlyos tényezők is övezik (így az irodalmi siker érdekében kifejtett önreklám, a valós tanítók elhallgatása, a pályatársak maga mögé szorítása, de akár a társadalmi progresszió kérdésköre és a napi politika fejleményei is), melyeket hangsúlyoznunk kell. Mindezen

tényezők arra is hivatottak, hogy emlékeztessenek, egy bizonyult rendszertörténés során különböző hagyományok egyszerre érvényesítik erejüket, s csupán a kipárolt eredményekből kiindulva sohasem ajánlott kritika nélkül vizsgálni az azt eredményező, megteremtő folyamatokat. Az utóbb kanonizált eredményeket nem, a valós viszonyokat, a korabeli rangsorokat és összetevőket mindazonáltal a korszak dokumentumai híven őrzik.

Versmelléklet

Reviczky Gyula

Gondoljon a világ akármit

Gondoljon a világ akármit,
Az emberek gunyoljanak;
Büszkébb szívem van, hogysen értük
Félénken cserben hagyjalak.

Kiket a vak tömeg szokásból
Szépeknek, jóknak ünnepel,
Nem tudnak oly forrón ölelni,
Mint te, midőn hizelkedel.

S a kikre irigykedve néznek
A dörék, nem oly boldogok,
Mint a minő te vagy szerelmem,
Ha szomjas ajkam csókolod.

Óh, áldhatná sorsát akárhány,
Ki most lenéz negédesen,
Ha oly lánykát találna, mint én
Benned találtam, édesem!

Komjáthy Jenő

A homályból

Ki fény vagyok, homályban éltem,
Világ elől elrejtezőm.
Nagy, ismeretlen messzeségben
Magányosan lobogtam én.

Míg más napok ragyogtak egyre
S imádta őket mind a nép;
Addig szívem nem látta egy se,
Nem érzé tiszta, nagy hevét.

Sugaramat nem verte vissza,
Magamban égő láng valék;
Világomat gyönyörrel itta
Csupán a könnyü, tiszta lég.

Csupán a boldog csillagokra
Néztem föl a nagy éjszakán,
Velük keringve és lobogva
Epedtem fensőbb lét után.

De mostan szívem szerteárad,
Gátját szakítva szétömöl,
Keresve földi, égi társat,
Kire borulni szent gyönyör.

Melege, fénye széjjelomlik
Elúzva a sűrű homályt,

És millió sugárra fozzlik,
Hogy minden szívet járjon át.

Rohanj a lelkek tengerébe
Lelkem, te büszke nagy folyam!
Szakadj a boldog összeségbe,
Hová minden világ rohan!

Halj át az élet-óceánba
És mindenekbe halva élj!
A szellemek rokon világa
Szavadra rég figyel: beszélj!

Ölelni vágyom a világot
És sírni milliók szívéén!
Beoltani e tiszta lángot
Vágyom milliók szívébe én.

Ó, jöjjetek velem repülni,
Velem zokogni, zengeni,
Egy érzelemviharba dűlni,
Egy indulatba rengeni!

Szívembe hordom én e lángot,
Szívembe hordom a napot:
Ó, gyújtsatok rokon világot!
Én látok; ti is lássatok!

Kiss József

Nagy fekete erdő...

Nagy fekete erdő sűrűségét járom,
Nagy fekete madár a kísérő párom,
Agyvelőmbé csapkod szárnya legyintése.
Menekülnék, de nincs a vadonnak rése.

Te fekete madár, sötét Gond, azt kérdem:
Meddig szürcsölgeted még cseppenként vérem!
Bölcsőtől a síríg, társam mind egy végbe,
Mikor hagysz magamra – mikor válunk végre?

„Mit érnél te avval, ha el is hagynálak?
A fekete erdő csak menne utánad:
Árnya rád borulna, felhője csak nyomna.
Örök szomorúság úgy is körülfogna...”

Ne üzzetek el...

Ne üzzetek el e szent koporsótól,
Hisz aki benn nyugszik, nekem is anyám,
Lemondtam önként minden földi jóról,
De az anyámhoz jussom van talán.
Ne ordítsátok folyton a fülembé:
Te idegen, keress magadnak más odút,
A sír számomra itt van kiszemelve,
Síromhoz erre, itt vezet az út.

Ne halljam folyton e bőszi riadalmat,
Az oktalan vád örült zsváját,
Egykor tapsoltatok, mit zengtem, a dalnak,
S lantom másnak ma sem engedem át.
Nekem is úgy hazám ez, mint tinéktek,
És tartom a juszt hozzá holtomig,
Míg újra magyarul nem zengnek a végek,
És lantomon az utolsó hur el nem kopik.

Czóbel Minka

Magános úton

Hiába szólok, nem felelhet senki,
Nem érti senki, senki meg szavam,
A rettentő, félelmes pusztaságon
Magam vagyok, egyedül, egymagam.

Ki távol áll, ki alantabb, ki feljebb,
De vélem egyik, egyik sem rokon,
Előre csak! fáradtan, összetörve,
Vad, tövises, magános utakon.

S te fenn az égben, Te Örök-magános,
Meghallod-e kiáltó gyermeked?
Vagy te is olyan magasan állsz felettem,
Hogy szavam soha meg nem értheted?

Don Juan dala

„Szűrő tövissel volt benőve,
Mely hozzád vezetett, az út,
Hervadó rózsák illatából
Fonok fejedre koszorút.

Érzésem minden drága gyöngyét
Hajadra hintem, kedvesem.
Csalogánydallal, csillagfényvel
Betakarlak szerelmesen.

Csókot kérjek? Szerelmi csókot
Hány asszonyajk nyújtott felém!
Egy fájóbb boldogságot adjál,
Mélyebb üdv légyen az enyém.

Szeretni vágyom végre, végre!
Ah, engem hány is szeretett,
Ne légy te hozzájuk hasonló,
Légy az, kit én szerethetek!

Tested-lelked szépségét adnád?
Adj többet! ez még nem elég!
Ha örülten szerelmed kérem,
Légy hideg s tiszta, mint a jég!

Erdős Renée

Sappho dalai – III.

Ne várakoztass! Úgy siess ide,
Mint a napisten, szárnyas paripákon!
Hosszú a nappal, még hosszabb az éj,
Ha szomjúhozva csókjaidra vágyom –
Hosszú a nappal, még hosszabb az éj...

Ne várakoztass! Fáj az epedés.
S bússá tesz a vágy, ha hiába lángol.
Mért is pirul ki a hajnali ég,
Ha a napot még elfödi a távol?
Mért is pirul ki a hajnali ég?

Látnád az arcom, hogy ég, hogy tüzel!
Látnád az ajkam, milyen nagyon sápadt
Én fényes napom, forró sugaram,
Ne várakoztass, meghalok utánad!
Én fényes napom, forró sugaram!

Mystica

A leheleted úgy perzsel, úgy éget!
Azt mondd, az az üdvösség, az élet,
Ha ajk az ajkon szomjasan piheg -
Hogy dobog a szived!...

Csókkoltál máskor is ily hévvel, épen;
A fojtó tűzár ellepett egészen.
De soha ily izzón, esztelen,
Mondd, mit akarsz velem?

Valami leskelődik rád az éjből,
Ránk tör a rejtelmes, néma sötétből,
Bűnös sugár, mely csal, vonz, integet, -
Hogy reszket a kezed!

Futnék előled, hogy magadba vessz el,
Futnék előled, ó, de ne eressz el,
Hogyha halálos ez a tűz, e láng,
Csapjon egyszerre ránk!

Még lélek tőle, takard le az arcom,
Ó sejtem, ez lesz legutolsó harcom,
Gyönyörű, kinos, édes küzdelem.
Mondd, mit akarsz velem?

Oláh Gábor

Öt fekete ujj

Mikor az éjnek sötét leánya
Fekete fátylat borít reám
S elbűvölt lelkem szemem tüzén át
Fürdik a lámpa lágy sugarán :
Valami koppan, valami dobban,
Valami zörren hátam megett,
Sejtelmem súgja: vigyázz, halandó!
Halálos bánat, gyász fenyeget...
Kezem szögezve az asztalomra,
Tollam pirosas szárnyán szorong,
Rendűit agyamból a szivemen át
Zavargó eszmék tábora zsong ;
Pattognak fényben, mint villanszikrák
Tollam aczélos hideg hegyén,
Mint álmjáró, gyöngyös homlokkal,
Széttágult szemmel csak jegyzem én ...
Fekete betűkből szilárdan álló
Dal-katonáknak sorhada kél,

Bennök kimetszve sok álom, eszme,
Töprengő bánat, vágy, szenvedély;
Aranypalástban elől királyuk:
Koronás Élet száguld lován!
Utána zajjal, dobajjal, jajjal
Tolong az egész kis tartomány.
Minden idegen kettőzött hévvel
Hajtja az élet gyors kerekét,

Fejemen átömlik egy forró láva,
Homlokom : tűzhegy, szemem : beszéd.
– S a fehér lapra, mint denevér-szárny,
Ijesztő árnyék csap hirtelen :
Öt fekete ujjnak árnyai nyúlnak
Hátam megöl át a fejemen.
Hol az Élet szó lángol pirosan :
Kis halk vonást húz a szörnyű kéz
S mint tűz parázsa záporomlásra :
Egyszerre az a szó csak elenyész !
Megáll a szívem ... tollam elejtem ...
Hátratekintek ... székem megett
Sötét ruhában egy fekete váz
Öt szikár ujjával megfenyeget.
«Sátán!» – kiáltom. S mint Luther Wartburgban:
Tintásüvegem fejéhez vágom !
Mefisztókaczagás ... ajtócsapódás ...
Lámpám kialszik ... Ordít a szél kint
Sötét utczákon.

Ha majd elesek

A hamuszínű téli egen szomorún
Fekete varjak csapata száll,
Csapata száll...
Ködös agyamban sötét gondolatok
Szárnya suhog... Most jön a halál,
Jön a halál.

Én fáradt harcosa az életnek,
Csorbúlt paizsom csatára verem,
Csatára verem.
S ámúlva riadok, mily nagy csoda ez:
Húsomba benőtt rozsdás fegyverem,
Rozsdás fegyverem.

Jőjj hát viadalra, sötét hatalom,
Szomorú magam: csonka csatabárd,
Csorbúlt csatabárd.
Ha suhint egyet, - még én akarom
Nem másnak árt, csak magának árt,
Csak magának árt.

Úgy ülj diadalmat leomolt poromon,
Mint régi lovagok egymás felett,
Bajtárs felett:
Takarj be paláستtal, fordítsd kelet felé
Sápadt, sebesült, bús fejemet,
Bús fejemet.

Miklós Jutka

Küldenek a ciprusok

Fekete ciprusok bólogatnak
Fehér obeliszkek fölött,
Élettel teljes, szirombontó éjjel.
Nyár.
Jövök a sírhantok között.

Kanyargó, gyepes, gyomos, dudvás ösvény.
Be a város felé vezet.
Távol a város pihegő, nagy teste
Ég.
Fölötte fénypára remeg.

Fekete ciprusok bólogatnak
Fehér obeliszkek fölött.
Fekete ciprusok küldenek engem:
„Menj.
Itt árnyak járnak s a csend örök.”

„Neked nem árny kell. Neked nem kell béke.
Téged a fény vár és a harc.
Téged a küzdés eljegyzett magának.
Vár.
Ciprusok alján mit akarsz?”

Távol a város pihegő nagy teste.
Fölötte fénypára remeg.
Fekete ciprusok küldenek engem.
Éj.
S én botorkálva megyek.

Szaharai éjjel

Forró, lihegő saharai éjjel.
Sphinx-lelkem alszik.
A gúlák felől
Sakálok nyújtott üvöltése hallszik.

Álmodom, hogy az izzó homokon
Egy ember vánszorog.
Nagymessziről jő.
Homlokáról vér és verejték csorog.

Megáll előttem a sívó homokba':
Téged kerestelek.
Álmaim hideg, bús, hallgatag szobra
Hát rád találtam. Hát föllettelek.

A te két mély, titokzatos szemed
Idebüvölt a távolokon át.
Öleld magadhoz
Sivatagok csókszomjas vándorát.

Sakálüvöltés. Ébren pihegek
A Saharai éjben.
S nem tudom, átöleltem-é?
Vagy tigriskarmaimmal széjjeltéptem?

Dutka Ákos

Hajók, ha találkoznak

Fekete testük gyöngyöző tarajt túr
Az Óceán nagy sima szérűjén, -
Úgy buknak föl a rejtelmes homályból,
Mint két tajtékzó habsörényü mén.

Az egyikén az új életre várók...
Nyugati partok álma hiteget!
A másikon meg törődöttek ezre,
Kiket visszahítt a szürke vén Kelet.

Egymást csodálják néma félelemmel:
- Mi megyünk... - És mi jövünk vissza már...
Fürkészve, sejtve - egymást vádolóan
Állnak a hajók árbocainál.

A lomha gályák lassan elsuhannak...
Hívogat Nyugat és hiv a vén Kelet,
Köszöntik egymást néma szánalommal
Magyar pusztákról jött idegenek.

Megyek Bethániába

Vérszító, parázna Judeai éjféli.
Dübörög az üst-dob, sír, dűnnyög a síp
- Magdolna hol vagy? Rózsába gázolhatsz...
Most bontsd meg a fátylad, oldd le saruid...
Súgárzó csipőid fátyol se borítsa,
Táncolj! hisz ez éjjel úgy is a tiéd:
Borom, a vérem, csókjaim, ezüstöm...
Teérted sikolt a síp, a klarinét.

Keresi, kutatja száz római ijjas -
- Keresteti Flaccus Pilatus fia -
Hol van az a fehér, kalászhaju lány ma
A legszomorubb, legszebb szőke hetejra?...
Vérszító, parázna Judeai éjféli
Dübörög az üst-dob, sír, dűnnyög a síp. -
- Az a céda máshol táncolhat ma éjjel
Cluvia hát oldd le te a saruid.

S merre a gyehennák felé visz az utca,
Sápadt mécses ég egy szoba szögletén
Magdolna néz a kormos mécsvilágba, -
Sugaras szent árnyat ringat az a fény...
- Mirjam... öreg Mirjam, tudod ma hol jártam?
S mért könnyes a szemem, - úgy-e nem tudod?
...Nem látsz táncolni soha, soha többet,
Fehér bokáimon selyem se suhog.

Eladsz holnap minden aranyat, meg gyöngyöt
Elégeted minden bűnös fátyolom,
Elmegyünk innen, el Bethániába
Sarutlan, szegényen holnap hajnalon
Követő árnyéka leszek, merre csak megy
Megsiratom minden céda éjjelem
Az a szent, szomorú názáreti Ember
Fölemelt!... s amerre megy, - én követem.

A fekete vér

Száguld erembe' lábadozva –
Fejembe tódul s beszél, beszél
A lenyűgözött, a megalázott
Fekete vér, - vad fekete vér.

Lázadó lelkek, kósza ősök
Fekete vére fáj... fáj, sajog:
A megcsaltak, a kizsaroltak
Szomorú, vézna fia vagyok.

Ez a vér már századok óta
Robotból, kínból életre vágyik,
S vergődik némán lázadozva
A nyomorúlt sorvadó halálíg.

A vérem éhes, gyönyörre vágyó:
Örömet, levegőt, fényt akarok!
Hisz én a robotba, kínba sínylők
Megalázott, vad fia vagyok.

Száguld erembe' lábadozva,
Ma még gyáva, ma csak beszél,
De holnap... holnap kitör,
Gátját szakítja a fekete vér.

Juhász Gyula

Turris eburnea

Elefántcsonttorony, művészet,
Én is boldog rabod vagyok.
Ha kitagad, kiver az élet,
Fehér tetőd felém ragyog
Elefántcsonttorony, művészet.

Örök hajlék, be jó tebenned,
Örök szökőkutad csobog.
Lemossuk ott a földi szennyet,
Mi álmodók, mi alkotók.
Örök hajlék, be jó tebenned!

S be fáj leszállani közétek
Gondok, napok, élet, halál,
Rossz emberek, bús hangyavár,
Hol sár a hó, a szépség vétek,
Rossz emberek, bús hangyavár,
Be fáj leszállani közétek!

Ovidius

Észak jegében, tél fagyában
A szerelem víg dalnoka,
Kinek egykor a szebb világban
Caesar és koldús tapsola:
Észak jegében, tél fagyában.

De izzó lelke forró lángját
Nem oltá el se fagy, se tél,
A gaeták ködös, bús honában
Még mindig szeret és remél:
Észak jegében, tél fagyában.

Haláltánc

Ki hallotta a temető dalát?
Fojtva, sikongva szól,
A föld mélyébe ásott árva vággy
A horpadt hant alól.

Ki hallotta a temető dalát,
A szűzek énekét?
Remegőn, meddően föleseng a vág
Termő élet, feléd!

Szívem: dalos, virágos temető
Ringasd a holtakat,
Ti árnyak, álmok, vággyak, átkok
Csituljatok alant!